

KÖZTES-EURÓPA

2021/1. szám

XIII. évf./1. szám

No. 29

KÖZTES-EURÓPA
Társadalomtudományi folyóirat

A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei

2021/1. szám

XIII. évf./1. szám No.29

Főszerkesztő:

Dr. habil Bali Lóránt – Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG

Prof. Dr. Gulyás László – Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására

Dr. habil. Domonkos Endre – Budapesti Gazdasági Egyetem

Dr. PhD. Győri Ferenc – Szegedi Tudományegyetem

Dr. habil. Kókai Sándor – Nyíregyházi Egyetem

Dr. habil. Tefner Zoltán – Budapesti Corvinus Egyetem

Felelős kiadó:

Egyesület Közép-Európa Kutatására (EKEK)
6727 Szeged Löwy Sándor utca 37.

Felelős kiadó személy:

Prof. Dr. Gulyás László, mint az EKEK elnöke
e-mail: laszlo.gulyas65@gmail.com

ISSN 2064-437X (print)

ISSN 2676-8909 (e-verzió) letölthető a vikek.eu honlapról

Szeged
2021

A VIKEK KIADVÁNYAI

KÖZÉP-EURÓPA KÖZLEMÉNYEK

- I. évf. (2008):** № 1.; № 2.
II. évf. (2009): № 3.; № 4–5.; № 6–7.
III. évf. (2010): № 8.; № 9.; № 10.; № 11.
IV. évf. (2011): № 12.; № 13.; № 14–15.
V. évf. (2012): № 16.; № 17.; № 18–19.
VI. évf. (2013): № 20–21.; № 22.; № 23.
VII. évf. (2014): № 24.; № 25.; № 26–27.
VIII. évf. (2015): № 28.; № 29.; № 30.; № 31.
IX. évf. (2016): № 32.; № 33.; № 34.; № 35.
X. évf. (2017): № 36.; № 37.; № 38.; № 39.
XI. évf. (2018): № 40.; № 41.; № 42.; № 43.
XII. évf. (2019): № 44.; № 45.; № 46.; № 47.
XIII. évf. (2020): № 48–49. № 50 № 51
XIV. évf. (2021): № 52 № 53
XV. évf. (2022): № 54 (szerkesztés alatt)

A VIRTUÁLIS INTÉZET KÖZÉP-EURÓPA KUTATÁSÁRA KÖZLEMÉNYEI

- I. évf. (2009):** № 1.
II. évf. (2010): № 2.; № 3–4.
III. évf. (2011): № 5–6.
IV. évf. (2012): № 7.; № 8. (A-sorozat 1.); № 9. (B-sorozat 1.);
№ 10. (A-sorozat 2.); № 11. (A-sorozat 3.)
V. évf. (2013): № 12. (A-sorozat 4.); № 13. (B-sorozat 2.)

A 2014-es évben a folyóirat kettévált, ennek megfelelően az alábbi számok jelentek meg:

KÖZTES-EURÓPA

Társadalomtudományi folyóirat

A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei

- VI. évf. (2014):** № 14.; № 15–16.
VII. évf. (2015): № 17–18.
VIII. évf. (2016): № 19–20.
IX. évf. (2017): № 21–22.
X. évf. (2018): № 23.; № 24.
XI. évf. (2019): № 25.; № 26.
XII. évf. (2020): № 27.; № 28.
XIII. évf. (2021): № 29 № 30.;
XIV. évf. (2022): № 31. (szerkesztés alatt)

TAYLOR

Gazdálkodás- és szervezéstudományi folyóirat

A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei

- VI. évf. (2014):** № 14–15.; № 16–17.
VII. évf. (2015): № 18–19.; № 20–21.

VIII. évf. (2016): № 22.; № 23.; № 24.; № 25.; № 26.

IX. évf. (2017): № 27.; № 28.; № 29–30.

X. évf. (2018): № 31.; № 32.; № 33.; № 34.

XI. évf. (2019): № 35.; № 36.; № 37.

XII. évf. (2020): № 38.

XIII. évf. (2021): № 39. (szerkesztés alatt)

A KÖZÉP-EURÓPAI MONOGRÁFIÁK

№ 1.: Keczer Gabriella: Egyetemirányítás: Lehetőségek és korlátok. Szeged. 2010.

№ 2.: M. Császár Zsuzsa: Kisebbség-oktatás-politika a Balkánon. Szeged. 2011.

№ 3.: Győri Ferenc: Tehetségföldrajz: Magyarországi vizsgálatok. Szeged 2012.

№ 4.: Gulyás László-Keczer Gabriella: Projektmenedzsment 1.0. Szeged. 2012.

№ 5.: Győri Ferenc (szerk.): A tudás szolgálatában. Szeged. 2012.

№ 6.: Gulyás László: A Délvidék története 2. Szeged. 2012.

№ 7.: Veres Lajos (szerk.): Regionális földrajzi tanulmányok. Abonyiné Palotás Jolán 70. születésnapja tiszteletére. Szeged. 2013.

№ 8.: Gulyás László: A Délvidék története 3. Szeged. 2013.

№ 9.: Bali Lóránt (szerk.): Muramenti Nemzetiségi Területfejlesztési Társulás és szomszéd településeinek, valamint Muraköz megye opcinák társadalmi-gazdasági tényezőinek elemző bemutatása. Szeged. 2014.

№ 10.: Lóránt Bali (ed.): Predstavljajte drusvenogospodarstvenich címbenika... Szeged. 2014.

№ 11.: Keczer Gabriella: Az egyetemek szerepe, irányítása és működése a 21. század elején. Szeged. 2014

№ 12.: Dajnoki Krisztina: Helyet mindenkinek! Fogyatékos, illetve megváltozott munkaképességű munkavállalók HR sajátosságainak feltárása az Észak-Alföldi régióban. Szeged. 2014.

№ 13.: Döbör András-Zeman Ferenc: Tanulmányok a magyar történelemből a kora újkortól a legújabb korig. Szeged. 2014

№ 14.: Döbör András-Zeman Ferenc: Tanulmányok a magyar történelemből a kora újkortól a legújabb korig II. Szeged. 2015.

№ 15.: Miklós Péter: Érték és foglalkoztatás. Tanulmányok a munka világából. Szeged. 2017.

№ 16.: Szónokyné Ancsin Gabriella: Magyarok a Kárpát-medencében 2. Szeged. 2017.

№ 17.: Gulyás László: „Sok van mi csodálatos, de az embernél nincs semmi csodálatosabb”. Tanulmányok a gazdálkodás- és szervezéstudományok köréből 2009–2017. Szeged. 2018.

№ 18.: Polgári Szilvia: Beszélgetések vágtatlanul/Conversation uncut version. Szeged. 2018.

№ 19.: Haffner Tamás: Az Unió és a magyar energiapolitika helyzete és kihívásai. Szeged. 2019.

№ 20.: Gulyás László (szerk.): SZÁZADIK! 2019. **№ 21.:** Szónokyné Ancsin Gabriella (szerk.): Magyarok a Kárpát-medencében 3. 2019.

№ 22.: Gulyás László (szerk.): 111 életrajz a külpolitika történetéhez. 2020.

No23: Turcsányi Enikő (szerk.): Fejlődéslélektan óvodapedagógusoknak, fejezetek a fogamzástól a beiskolázásig. Szeged. 2020.

No24: Gulyás László (szerk.): A Délvidék története 4. Szeged. 2020.

No25: Gulyás László (szerk.): A Délvidék története 5. Szeged. 2020.

No26: Gulyás László (szerk.): Fejezetek a versaillesi Közép-Európa történetéből. 1. kötet: Az utódállamok születése 1918–1924. Szeged. 2021.

No27: Szónokyné Ancsin Gabriella: Magyarok a Kárpát-medencében 4. Szeged. 2020.

No28: Gulyás László – Tóth Marcell – Zeman Ferenc (szerk.): Lokális Trianon 1. Csongrád, Csanád és Torontál vármegye az összeomlás éveiben 1918–1920. Szeged. 2021.

No29: Gulyás László – Tóth Marcell – Zeman Ferenc (szerk.): Lokális Trianon 2. Szeged az összeomlás éveiben 1918–1920. Szeged. 2021.

GEOPOLITIKAI SZEMLE

I. évf. (2019): № 1.; № 2.; № 3.

II. évf. (2020): № 4.; № 5.

III. évf. (2021): № 6.; № 7.

IV. évf. (2022): № 8. ; № 9.

TARTALOMJEGYZÉK

KISEBBSÉGTUDOMÁNYI ROVAT

Bali Lóránt: A szlovéniai és a horvátországi magyarok asszimilációs helyzetének változása a XXI. században 7–12

ZRINYI ÉVFORDULÓ ROVAT

Zágorec – Csuka Judit: A Zrínyi – Bánffy – dinasztiák kultusza Lendván 13 –27

Aleksej Milinović: Prva pobjeda – Prima victoria – Zrinski 480. godina. Bitke Nikole IV. Zrinskog Sigetskog 28 –38

HADTÖRTÉNELEM ROVAT

Danijel Tatic: Svetozar Borojević u obrani Ugarske 1914 –1915 39 –48

Jelen folyóiratszám
a
Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására
152. kiadványa

BALI Lóránt¹

***A SZLOVÉNIAI ÉS A HORVÁTORSZÁGI MAGYAROK ASSZIMILÁCIÓS
HELYZETÉNEK VÁLTOZÁSA A XXI. SZÁZADBAN
CHANGE IN THE ASSIMILATION SITUATION OF THE HUNGARIANS IN
SLOVENIA AND CROATIA IN THE XXI. IN THE CENTURY²***

ABSTRACT

Over the past thirty years, the relations of assimilation in East-Central Europe have changed. Today, the instruments of open and violent political pressure are less and less prevalent. In neighbouring countries, such as Croatia and Slovenia, nationality rights are also being asserted. In some cases there are shortcomings in the protection of nationalities. In these two examples, the reasons for assimilation are primarily socio-economic. Both seceded ethnic groups are located in the most underdeveloped, rural parts of the neighbouring countries. Both cases are characterised by an increasing number of mixed marriages, which stimulates the assimilation process. Despite the full development of the national education system and a vibrant cultural life, the number of Hungarians in Croatia and Slovenia is steadily decreasing. In two cases, the primacy of the national language has fallen below fifty percent.

Keywords: assimilation, croatia, nationalities, border, slovenia, nationalities

Kulcsszavak: asszimiláció, nemzetiségek, horvátország, szlovénia, határ mente

1. BEVEZETÉS

Már az egykori Jugoszlávia időszakában is kijelenthető, hogy Horvátország és Szlovénia volt a kettő leg Európa orientáltabb tagköztársaság. Több százezer vendégmunkást bocsátottak ki az Európai Közösség tagországaiba már a 70-es és 80-as években. A külföldi munkavállalás tapasztalatai is jelentősen növelték az európai uniós csatlakozás társadalmi igényét. Emellett nem elfelejtendő, hogy mint két ország területe 1918-ig az Osztrák – Magyar Monarchiához tartozott, amelynek keretében megtapasztalhatták az integrált társadalmi – gazdasági tér előnyeit. A rendszerváltoztatást követően mindkettő ország függetlenítette magát Jugoszláviától. Szlovénia viszonylag hamar 1991-ben nyeri el a függetlenségét, míg Horvátország, csak 1995-ben. Teljes területi integritása pedig csak 1998-ban állt helyre. Előbbi 2004-től, utóbbi pedig 2013-tól tagja az EU-nak. 1920-ban a Szerb - Horvát – Szlovén Királysághoz került magyarságnak csak kisebb hányada került Horvátország és Szlovénia területére. A két világháború közötti, és az államszocialista jugoszláv nemzetiségpolitika magyarságot illető sajátosságaival, annak „eredményeivel” viszonylag sok szakirodalom

¹ habilitált egyetemi docens, MATE Vidékfejlesztés és Fenntartható Gazdaság Intézet, Georgikon Campus

² a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült

foglalkozik. A rendszerváltozást követő időszakkal politikai földrajzi megközelítéssel kevés tanulmány született.³

2. SZLOVÉNIA

Napjaink szlovén közigazgatása különbözik a magyartól. Nem rendelkezik minden település önkormányzattal. Községi (občina) szinten rendelkeznek önálló önkormányzattal⁴. A magyar nemzetiség öt községben van jelen: Šalovci (Sal), Lendava /Lendva, Moravske Toplice (Alsómarác), Dobrovnik/Dobronak, Hodoš/Hodos. Alfabetikus sorrendben az alábbi települések rendelkeznek magyar nemzetiségű lakossággal az öt községben: Alsólakos, Csekefa, Csente, Dobronak, Domonkosfa, Felsőlakos, Göntérháza, Gyertyános, Hármashalom, Hídvág-Bánuta, Hodos, Hosszúfalu, Hosszúfalúhegy, Kámaháza, Kapca, Kapornak, Kisfalu, Kót, Lendva, Lendvahegy, Pártosfalva, Petesháza, Pince, Radamos, Szentlászló, Szerdahely, Völgyifalu, Zsitkóc, összesen 29 falu (1. ábra.).

Lendva és Dobronak községben a legnagyobb a magyarok aránya. A felsorolt települések a Pomurska (Muramenti) statisztikai régióban (NUTS III) találhatóak. A szlovén földrajz tudomány, utalva az ország formájára a Lendva-vidéket a kakas csőrének hívja. Kelet – Szlovénia statisztikai régió (NUTS II.) negatív migrációs mérleggel rendelkezik, már a titói éráról fogva, köszönhetően a Ausztria és Németország relatív közelségének. Prekmurje⁵ régió napjainkban az ország legfejletlenebb térsége. Összehasonlítva a helyzetét a szomszédos Nyugat – Dunántúli régióval egyértelműen kijelenthető, hogy még így is kedvezőbb gazdasági mutatókkal rendelkezik.⁶

Az elmúlt több, mint száz évben a muravidéki magyarok száma szignifikánsan csökkent. Huszhuszonkettő település esetében mondható el, hogy a magyarság számaránya meghaladja az ötven százalékot. Ez elsősorban az aprófalvakra jellemző. A magyarság kulturális központjában Lendván és annak szűkebb környékén erősebb az asszimiláció, jobban érvényesül a szlovén nemzetiség politikában prioritást élvező kétnyelvűség. Emellett a városban és a szomszédos Petesházán egykor és napjainkban működő üzemek jelentős szlovén lakosság betelepülését eredményezték. A tradicionális egy nemzetiségű családmódel is eltűnőben van. Egyre nagyobb a vegyes házasságok aránya, ahol a magyar nyelv nem kerül mindennap használatba. Több iskolai felmérés is azt bizonyítja, hogy a középiskolások egyharmadában vallja csak magát magyar anyanyelvűnek a lendvai két-tannyelvű általános- és középiskolában. Az iskola diáklétszáma 220-250 között mozog. A 6-7000 fő közé becsült szlovéniai magyarság jövőjére vonatkozólag az asszimilációs folyamatok további erősödése várható (2.ábra.).

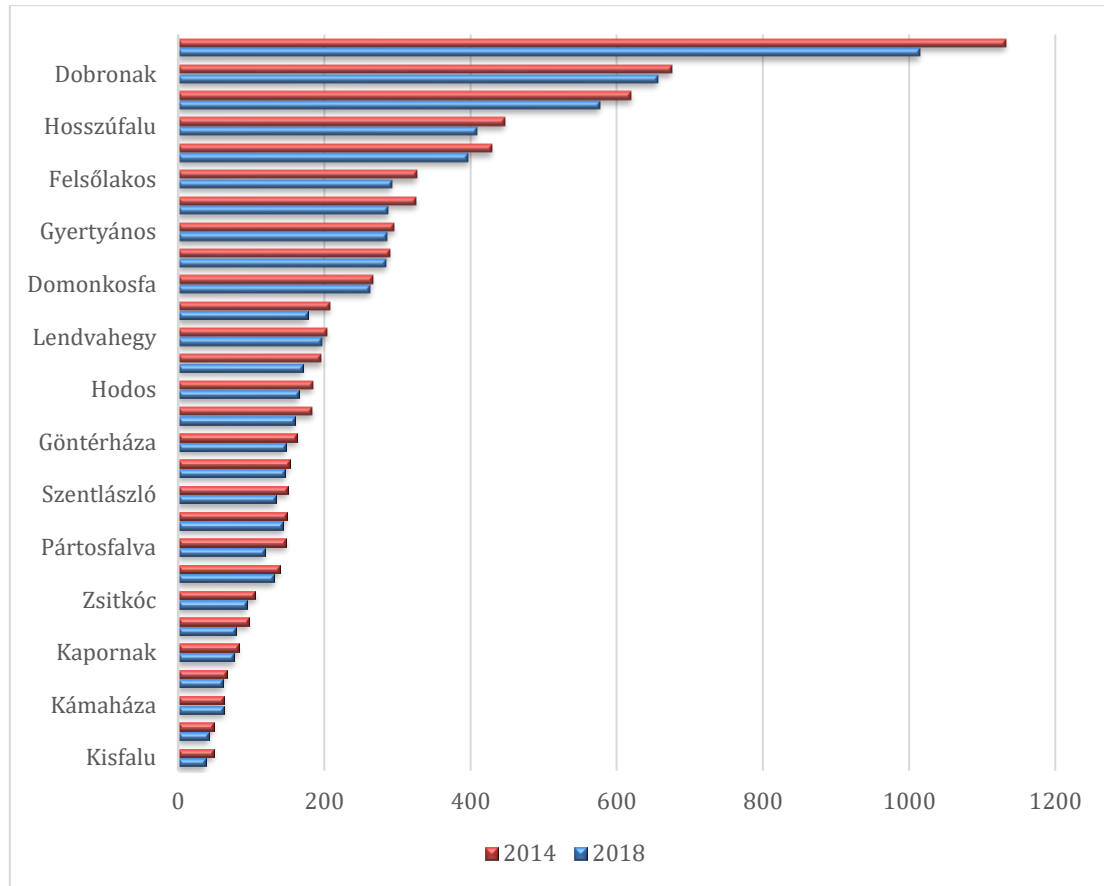
³ Savić, Zvonimir (2019): Županije – razvoj raznolikost i gospodarski potencijali. Hrvatska Gospodarska Komora. Zagreb, 90 old.

⁴ A szlovén község (občina) magyar fogalom világban egy kisebb járásnak felel meg, egy - egy nagyobb közös önkormányzati hivatal területét fedi le.

⁵ A Magyar Királyságban Muravidéknek nevezett tájegység sem történelmi, sem néprajzi értelemben Trianonig nem létezett. 1920 után a jugoszláv földrajztudomány az Örség, Hetés és a Göcsej néprajzi tájegységek Szerb – Horvát - Szlovén Királysághoz csatolt részeit nevezte így, amelyek a Mura és az új államhatár közé kerültek. Ez a többségében magyarok lakta régió magába foglalta az egykori Lendvai, Muraszombati járás majdnem egészét, a Szentgotthárdi jelentős részét. A Muravidék (Prekmurje) megnevezés napjainkban Magyarországon is bevett formula, több esetben Lendva-vidéknek is nevezik. A szlovén Prekmurje megnevezés a fővárosból, Ljubljánából szemlélve született, a magyar szó szerinti fordítása Murán túl lenne.

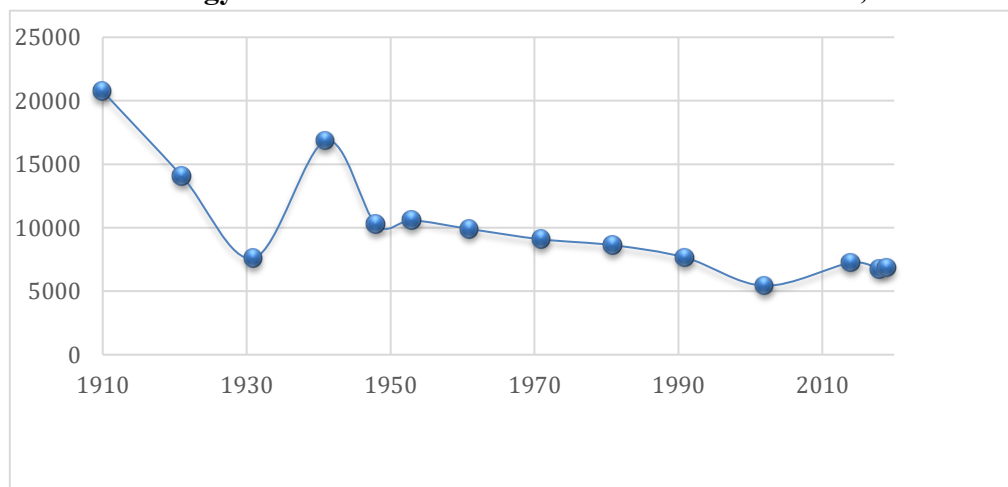
⁶ Mohos Mária (2008): A Rábától a Muráig: A magyar-szlovén határtérség történeti-földrajzi vizsgálata. savaria University Press. Szombathely, 141 old.

1. ábra. A vizsgált településen élő magyarok becsült számának változása 2014 és 2018 között

Forrás: Hétfa Kutatóintézet

2. ábra. A magyarok lélekszámának változása a Muravidéken, 1910-2019

Forrás: HÉTFA Kutatóintézet

3. HORVÁTORSZÁG

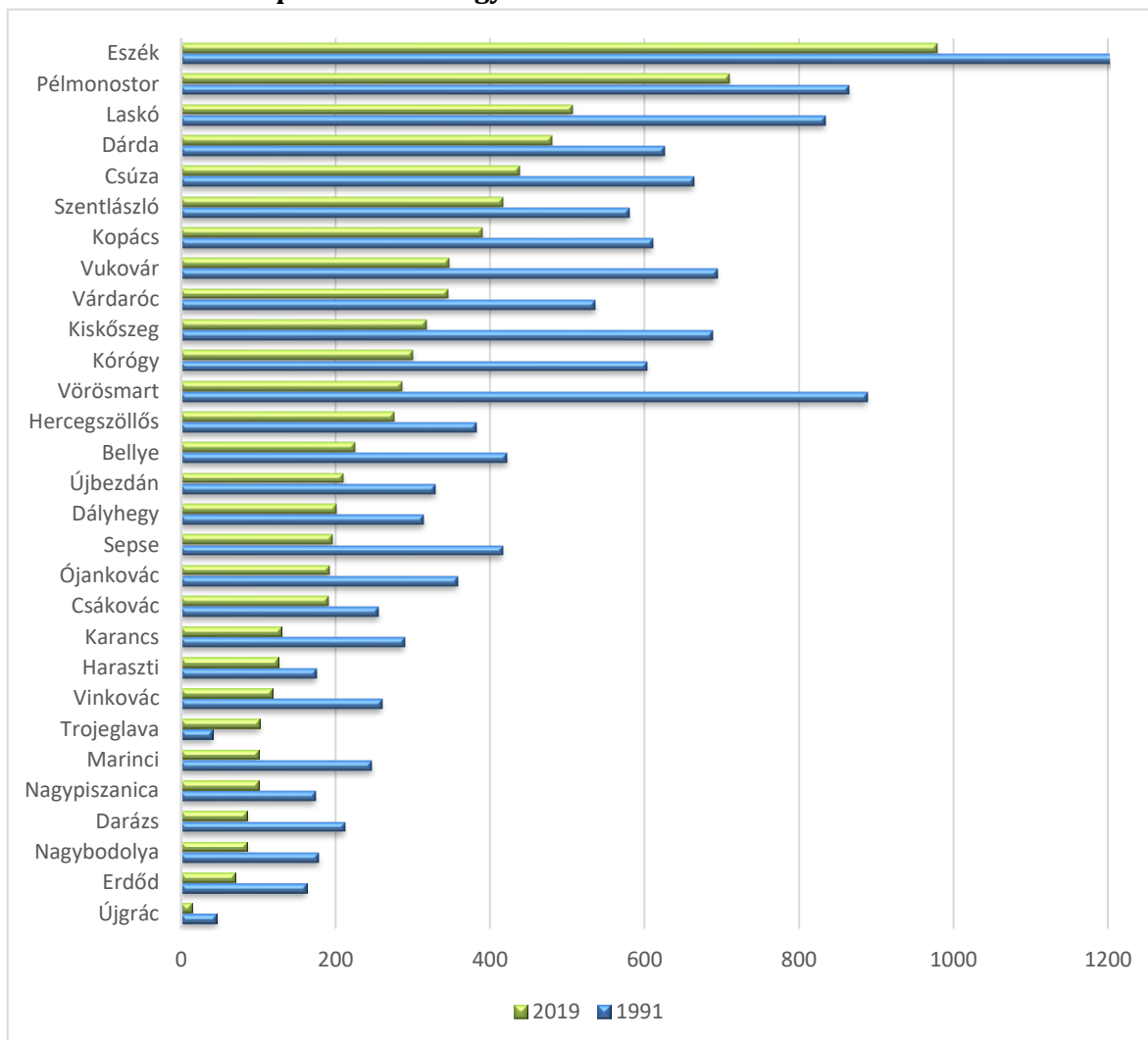
A horvát közigazgatás hasonlóan a szlovénhez községekbe (općina) szervezi a településeket, azonban itt létezik a megyei szint is. A magyar nemzetiség közel hatvan százaléka Eszék – Baranya megyében él, a következő községekben domináns a jelenlétük: Pélmonostor, Dárda, Bellye, Hercegszöllős és Darázs község. A megye északi részén a Drávszögben él a 11 ezer fős magyarság negyven százaléka kb. 4 ezer fő. A térség a Kontinentális – Horvátország régióban található, Kelet – Szlavóniában. 1992-1998 között szerb megszállás alatt volt ez jelenetős mértékben visszavetette a társadalmi - gazdasági fejlődését. Az ország területi integritásának helyreállítása után az újjáépítés során jelentős infrastrukturális fejlesztéseket hajtottak végre, ennek ellenére a térség jelentős mértékben sújtja a gazdasági okokkal magyarázható elvándorlás. Ez hatványozottan jelentkezik a honvédő háborút többszörösen elszenvedő magyar közösségre vonatkozóan. A becslések szerint 1000-1500 fő veszítette életét a harcokban és mintegy 6000 fő menekült el, akiknek a többsége visszatelepült. A kilencvenes évek végére az évtized elején még 20000 fős közösség elvesztette lakosainak az egy negyed részét. A magyarság még nagyobb szórványokban Vukovár – Szerém megyében és Bjelovár – Bilogora megyében él.⁷ Asszimilációjuk előrehaladott, az esetek felében már csak a magyar identitásuk van meg, a nyelvet nem beszélik (3. ábra).⁸

A 3. ábra alapján egyértelműen kijelenthető, hogy az ábrán nem szereplő Zágráb mellett, a tradicionális szállásterületen Kelet – Szlavóniában élő magyarság két központi települése Eszék és Pélmonostor. Sajnálatos módon egyik városban sem éri el a lélekszámuk az ezer főt. Emellett az alábbi falvakban él számottevő magyar közösség, az alábbiakban haladja meg a számuk a 80%-ot: Nagydobolyán, Sepsén, Csúzán, Laskón, Újbezdánon és Vörösmarton. Ötven százalék felett van Várdarócon, Kiskőszegen, Kórógyon, Szentlászlón már csak a lakosság harmad magyarságú. Vukovár – Szerém megyében Csákovácon és Ójankovácon élnek nagyobb számban magyarok. A szorványban élő magyarság kulturális kötődése alacsony a nyelvet sok esetben már a második generáció óta nem beszélik. A magyarság római katolikus és református vallású.

⁷ Gyémánt Richárd – Drozdik Zsuzsa (2004): A horvátországi magyarság területi és társadalomstatistikai sajátosságai. Területi Statisztika. 44 évf. 4. szám. 361–80 old.

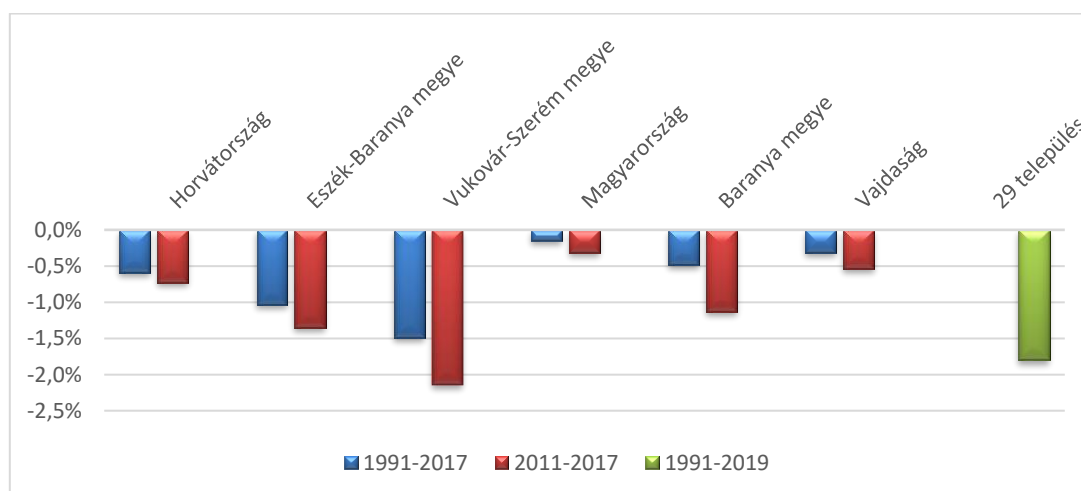
⁸ A szerző terepi tapasztalataira alapozva állapítja ezt meg.

3. ábra. A 29 településen élő magyarok számának változása 1991 és 2019 között

Forrás: HÉTFA Kutatóintézet

4. ábra. A népességfogyás évi átlagos üteme 1991 óta

Forrás: HÉTFA Kutatóintézet

4. ÖSSZEGZÉS

Mindkét vizsgált terület szempontjából megállapítható, hogy a magyar lakosság számaránya a második világháború után fokozatosan és folyamatosan csökkent. Szlovéniában 1953. évi népszámlálási adatok szerint 11 ezer magyar lakosról tudunk, míg napjainkra 6-7 ezer főre apadt a számuk, míg Horvátországban 21-ről közel 11 ezerre. A csökkenés több tényező miatt következett be, ezek közül az egyik legfontosabb, hogy a magyarok egy része beolvadt a többségi társadalomba a vegyes házasságok miatt. Ez nagyban elősegítette az asszimilációt. Másik jelentős tényező, hogy egyre kevesebb magyar gyerek születik, negatív a népszaporulat, ez a magyarságot olyan szinten érinti, hogy ha a szülők nyilatkoznak a kiskorú gyermekeik anyanyelvi-nemzetiségi hovatartozásáról, akkor a vegyes házasságok miatt a többségi társadalomhoz tartozónak vallják magukat. A magyarok jelentős része külföldön vállal munkát, vannak, akik családotól vándorolnak el. A második világháború után a Muravidék és Kelet-Szlavónia volt a legnagyobb emigrációs területe Jugoszláviának. A Muravidéken és Kelet – Szlavóniában a magyar lakta falvaiban jelentős a mezőgazdasági tevékenységgel foglalkozók száma. Ezek főleg törpebirtokokon dolgoznak (2 hektár alatti területeken), amelyekből nem lehet a nagyobb családok számára biztosítani a megélhetést. Mind két esetben a magyar nemzetiség szállásterülete rurális térségben található és tendenciózusan zsugorodik. (Mohos M. 2008).

FELHASZNÁLT IRODALOM/REFERENCES

GYÉMÁNT Richárd – DROZDIK Zsuzsa (2004): A horvátországi magyarság területi és társadalomstatistikai sajátosságai. *Területi Statisztika*. 44 évf. 4. szám. 361-380. old.

MOHOS Mária (2008): A Rábától a Muráig: A magyar-szlovén határtérség történeti-földrajzi vizsgálata. savaria University Press. Szombathely.

SAVIĆ Zvonimir (2019): Županije – razvoj raznolikost i gospodarski potencijali. Hrvatska Gospodarska Komora. Zagreb.

A ZRÍNYI – BÁNFFY-DINASZTIÁK KULTUSZA LENDVÁN

THE CULT OF THE ZRINSKI – BÁNFFY-DYNASTIES IN LENDAVA

ABSTRACT

The present study presents official and organized cult signs of Zrinski in Slovenia; in Prekmurje, in Lendava and surrounding area where Hungarian nationality lives. It applies to Hungarian literature and domestic people predecessors' cultural heritages, especially for originated relationships between Bánffy dynasties from Dolnja Lendava and Zrinski from Čakovec. It emerged in 16th and 17th century in literature, culture and warfare field. We come across this cult in publicistic, literary and scientific works; cultural and educational programs that are related to Zrinski, that strengthens the identity of Hungarians in Prekmurje. The study of acquisition also considers the commemoration and international conferences that took time and place in Prekmurje, Lendava and its surrounding area related to cult of Zrinski. Cult also appears at youth programs that are talented; their expertly journeys, organized in Zrinski memorial places and also in historical quizzes as part of curricular/educational activities.

Keywords: Zrinski Cult, Slovenia, Lendava, Prekmurje, Bánffy dynasty, Zrinski dynasty – Zrinski cadets guard, researches of Zrinski, conference about Zrinski, lectures about Zrinski, Zrinski memorial places, Zrinski monographs, historical quizzes, “Boarderless” program

Kulcsszavak: Zrínyi-kultusz, Szlovénia, Lendva, Muravidék, Bánffy-dinasztia, Zrínyi-dinasztia, Zrínyi-kadétok, Zrínyi gárda, Zrínyi-kutatók, Zrínyi-konferenciák, Zrínyi-előadások, Zrínyi-monográfiák, Zrínyi-emplékelyek, történelmi vetélkedők, Határtalanul program

1. ELŐZMÉNYEK – AZ ALSÓLENDVAI BÁNFFYAK ÉS A CSÁKTORNYAI ZRÍNYIEK KÖZT KIALAKULT KAPCSOLATOK A 16. ÉS A 17. SZÁZADBAN

A 16. század második felében a jelentősebb főúri központok a nyugati végeken a magyar kultúra fontos, meghatározó centrumai voltak. A Nádasdyak, a Batthyányak, a Thurzó-család mellett az ország közvetlen peremvidékén is élénk mozgás volt megfigyelhető, különösképpen a Mura-mentén. A mi vidékünkön a *Zrínyiek* és az alsólendvai *Bánffyak* udvarában volt pezsgő kulturális élet. A középkori magyar hatalmi hierarchia keretében rendkívül fontos szerepet betöltő Bánffyak kultúrapártoló és mecénási tevékenységéről a *családi naplójuk* bejegyzéseiből tudunk meg részletes információkat, megbízható adatokat. A naplóból a tekintélyes családnak a Zrínyiekhez kapcsolódó történelmi adatai némelyikét is megtudjuk (1-2. kép).

A Zrínyi-családdal kapcsolatosan a Bánffy-naplóban is fellelhető néhány bejegyzés. A napló eredeti példánya ma a szombathelyi Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtárban található. Példaként

⁹ PhD, magyar nyelvi lektor, habil Maribori Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Fordítástudományi Tanszék / Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Katedra za prevodoslovje, Szlovénia / Slovenija

említhetjük azt a naplóbejegyzést, amely az 1566. szeptember 7-i szigetvári csatáról szól. Benne egyebek mellett a következő szöveg olvasható: „...vette meg Szulimán török császár Szigetvárát, mely várban fejét vették jó Zrínyi Miklósnak, mely Szigetvár alatt holt meg török császár is.”¹⁰ A másik bejegyzés az alsólendvai Bánffy Miklós¹¹ 1570. december 10-én Nempty (ma Lenti) várában Zrínyi Orsolyával kötött esküvőjét írja le: »Alsolyndwai-i Bánffy Miklós nagyságos úr, Zala vármegye főispánja, ő szent császári és királyi felsége, pohárnoka feleségül vette nemzetes és nagyságos Zrínyi Orsolyát, a nagyságos és tekintélyes Zrínyi Miklós gyermekét, a néhai Nyalab-i Pereny János özvegyét, mely lakodalmat a Nempty nevű várban ünnepelték, 1570-ben.«.¹² Az esküvőt tehát Nemtyben, azaz a mai Lentiben tartották meg. A későbbiek során jelentős hírnévre szert tevő Bánffy Miklóst, egyéb érdemei mellett, az alsólendvai Hoffhalter-nyomda mecénásaként is említhetjük. A szigetvári Zrínyi-dinasztia és az alsólendvai Bánffy család közvetlen rokoni, házassági viszonyba is került egymással. Művelődéstörténeti vonatkozásban is értékes adatokat jegyeztek fel a naplóban. Ilyenek pl. a család tagjainak iskoláiról, a nyelvtanulásról szóló tudósítások. Bánffy Miklós és Zrínyi Orsolya gyermekeként született 1577. március 12-én Bánffy Kristóf, aki a méltóságokban gyorsan emelkedett: volt Zala megye főispánja, főpohárnoka és tárnokmestere. A Bánffy-család a 16. század néhány évtizedében (1598-ig) áttért a református vallásra, majd azt követően visszatértek a katolikus hitre. Ennek jeléül Bánffy Kristóf 1608-ban katolikus templomot is építtetett a várdomb alatt (a korábbi alsólendvai templomok másutt álltak), amelynek az említett alkalomból aranyozott kelyhet is ajándékozott a következő felirattal: „*Christoforus Bánfy L., Baro de Alsó-Lindva 1608.*” A kehely ma a muraszombati Mura-vidéki Múzeumban található. A harmadik fontos bejegyzés, amelyet a Bánffy-napló szolgáltat, Hoffhalter Rudolf¹³ vándornyomdász eltűnésének a körülményeit írja le Bánffy Miklós alsólendvai várából. Egyébként fontos megemlíteni, hogy jelenlegi ismereteink szerint a nyomdából Alsólendván három magyar nyelvű könyv került ki Kultsár György prédikátor-tanító tollából. Közismert azonban, hogy 1574-ben Hoffhalter Rudolf a Csáktornya szomszédságában lévő Nedeliščen (Drávavásárhelyen) bukkant fel, Zrínyi György kúriáján, s még ugyanabban az évben horvát nyelven kinyomtatta a Werbőczy-féle joggyűjteményt. A könyv címe: „*Decretvm koterogaie Verbewczy István diachki popiszal... V Nedelischu 1574.*”¹⁴ E jogi kézikönyv fordítása két részre tagolható. A főszöveg előtt - szokás szerint - ajánlás olvasható, amely Zrínyi Györgynek szól, „*Jurij Zrinszkomu*”, Nedelic, 1574. augusztus 13-i keletkezéssel. Ezt követi két példa arról, hogy milyen legyen az okos és igazságos bíró. Utána a legfontosabb jogi kifejezések olvashatók betűrendben, latin-horvát szójegyzék szerint.¹⁵

2. A HÍRES ALSÓLENDVAI DIADAL 1603-BAN KULTUSZTEREMTŐ EREJE

Alsólendva tekintetében a legjelentősebb török elleni csata 1603. október 14-én volt, amelyben Dervarics Kálmán¹⁶ helytörténész szerint a csáktornyai gróf, Zrínyi György is részt vett

¹⁰ Az eredeti Bánffy-napló oldalszáma (2009): 313. old. In: Tantalics Béla: *A Bánffy család szellemi hagyatéka*. Lenti Honismereti Egyesület. Lenti, 167. old.

¹¹ Bánffy Miklós, Bánffy István fia, az Alsólendvai Bánffy család egyik legkiemelkedőbb tagja. Grácban és Bécsben tanult, majd miután visszatért Alsólendvára, a protestantizmus odaadó terjesztője és a kultúra mecénása lett.

¹² Az eredeti Bánffy-napló oldalszáma: 411. old.

¹³ Dervarics Kálmán (1896): *Alsólendva története*. Alsólendva, 211-212. old.

¹⁴ RMNy 354., RMK II.136

¹⁵ Tantalics Béla (1988): *Lendva kulturális emlékei a 16. század második feléből*. Zala Megyei Levéltár. Lenti, 58. old.

¹⁶ Dervarics Kálmán (Gutorföldre, 1827 - Lendva, 1904) aljárásbíró, helytörténeti író. 1832-től Lendván élt, 1852 után különböző közigazgatási tisztségeket töltött be. Tanulmányait is Lendván kezdte, Varasdon folytatta, Győrben jogakadémiát végzett. Számos történeti témájú elbeszélést írt, Lendva történetével is foglalkozott.

segélycsapataival. Horváth Sándor viszont július 11-ét említi Lendva történetében. Bánffy Kristóf értesítést kapott, hogy egy 6000 főnyi portyázó török, Sinán Küprili aga vezetésével, Lendva felé tart, Bánffy erre - miután a vár őrsége 800 főből és 12 ágyúból állott -, rögtön gyors futárt küldött Csáktornyára Zrínyihez és Bellatinra Nádasdyhoz segélycsapatokért.¹⁷ A harc a Bánffy Kristóf vezette várvédők diadalával végződött. Az egyik leírás szerint - amely ellentmond azzal, hogy a Zrínyi által küldött csapat közvetlenül részt vett a harcokban -, a csatával kapcsolatosan a következő olvasható: „Ezen alkalommal mindkét részről elesettek tetemeit Bánffy még azon est folyamán összeszedette, és a várf ölötti dombon fáklya fényénél közös sírba temetette.” Az ütközet a lendvaiak diadalával végződött, anélkül, hogy a szabad hajdúkon kívül más valaki segédkezett volna, mivel a Mura kiáradása folytán és a híd hiányában Zrínyi György 1200 lovas katonája nem tudott időben átkelni a Murán, így elkéstek az ütközetről, és lovaikat nem tudták idejében átkeltetni a túlpartra. Nádasdy pedig, aki szintén jelentést kapott, hogy a török Steierban garázdálkodik, lovasaival - napokkal a lendvai ütközet előtt -, ezek üldözésére indult, tehát nem volt hol található, s így nem vehetett részt a lendvai diadalban. E csata emlékére a »kanizsai utca« ama pontján; ahol a török elleni harc leginkább dúlt, Bánffy Kristóf később, mintegy három hónap múlva egy ilyen feliratú kőoszlopot állíttatott, amely állítólag a budapesti Nemzeti Múzeumban van elhelyezve. Egy másik csata 1609-ben volt Alsólendván, amikor Zrínyi ismét csapatot küldött a Bánffyak segítségére.

3. 1637. NOVEMBER 6-ÁN A KÖLTŐ ÉS HADVEZÉR, IFJÚ ZRÍNYI MIKLÓS BÁNFFY KRISTÓF LENDVAI VÁRÁBA KÉRT BEBOCSÁTÁST

Tóth Sándor lovászi helytörténész állítása szerint 1637. november 6-án a lendvai vár éber őrei az esti szürkületben egy vágató lovascapatot láttak a várhoz közeledni. Nem kis csodálkozásra az ifjú Zrínyi Miklós kért bebocsátást a várba. Csapatában állítólag több jól ismert arcot lehetett felfedezni. A kedves, de váratlan vendég némi szorongással léphetett be a várúrhoz, Bánffy Kristófhoz, aki vendége külsejéről azonnal láthatta, hogy valami baj van. Zrínyi Miklós november végén egy rajtaütésszerű harcban indult a Mura-mentén Szemenyére, hogy Péter öccsével együtt lecsapjon a Kanizsára tartó török seregre. De a túlerő miatt menekülnie kellett, hiszen a Murához vezető útjukat Murarátkánál a törökök elvágták, őt pedig üldözőbe vették. Más kiút nem volt, Lendva felé vágattak. Az üldözőkkel folytatott összecsapások után, az esti órákban, szerencsésen meg is érkeztek, s kíséretével az éjszakát Lendván töltve, másnap indultak Csáktornya felé. Zrínyi Miklós murarátkai lese nem járt sikerrel, de Bánffy Kristóf udvarában biztonságban érezhette magát. Zrínyi Miklós és családjának sorsa úgyszintén ismert, ennek alapján a korábban virágzó Bánffy – Zrínyi kapcsolat a 17. század közepén befejeződött.¹⁸ Azt is elmondhatjuk, hogy 1645-ben Bánffy István halála után a költő Zrínyi Miklós vette át tőle a Zala főispánja kinevezést, amely 1646. április 12-én történt meg, amikor Zalavármegye rendei a Körmenden tartott gyűlésén ezt tudomásul vették.¹⁹

¹⁷ Horváth Sándor (1942): *Alsólendva múltja és jelene*. Balkányi Ernő Könyvnyomdája. Alsólendva, 30-31. old.

¹⁸ Tóth Sándor (1998): *Képek a török korból, Zrínyi Miklós és a rátkai lesvetés*. In: Naptár 97 (évkönyv). 100–110. old.

¹⁹ Kiss Ernő: *Mikor lett Zrínyi Miklós Zala főispánja?* 209-210. old., [:https://eda.eme.ro/bitstream/handle/10598/4774/EM1902_4_010_KissErno-MikorLettZrinyiZalaFoispanja.pdf?](https://eda.eme.ro/bitstream/handle/10598/4774/EM1902_4_010_KissErno-MikorLettZrinyiZalaFoispanja.pdf?) Letöltve: 2020. 03.21.; Kalšan Vladimir (2014): Zrínyiek Muraközben. In: *Muraköz történelme*. [Magánkiadás]. Csáktornya, 101. old.

4. A ZRÍNYI – KULTUSZ MAI JELEINEK MEGNYILVÁNULÁSA SZLOVÉNIÁBAN, A MURAVIDÉKEN

A Zrínyi-kultusz jelenléte Szlovéniában, a Muravidéken napjainkban kutatási témámon túlmutatva mégis abban erősített meg, hogy *egy új történelmi tudat* van kialakulóban éppen itt, a muravidéki régióban, ahol valamikor a Zrínyi-dinasztia élt több évszázadon keresztül. Véget ért egy társadalmi rendszer, amely mindhárom országban (Szlovénia, Horvátország, Magyarország) diktatorikus volt, ezért a 20. században főleg a Zrínyiek kultuszának nem volt sok lehetősége teret kapni éppen ott, ahol valamikor a Zrínyiek harcoltak és küzdöttek a nép függetlenségért, nemzeti hovatartozásáért és a kereszténység megszilárdításáért. A múltjukat vesztett közösségek számára pedig nincsen közösen vállalható jövőkép és megszűnik az összetartó erő.²⁰ A Zrínyi kultusz erőteljesebb jelenléte a megelőző tizenöt esztendőben mégis hozott változásokat az említett határsávban, mert kezdtek a Mura mindkét oldalán élő népek mind a magyar, mind a horvát oldalon *felülemelkedni* a nemzeti *sérelmeiken*. Az Európai Unióba lépve előbb Magyarország és Szlovénia (2004), majd Horvátország (2016) is határmenti sávjában, ahol közelebb is éltek a nemzetek és nemzetiségek, *új partnerviszonyokat* alakítottak ki a szomszédos országokkal. S a múlt hagyományaiból merítve, újra elővették a történelem hiteles értékeit, vagyis a *közös múltból* a *Zrínyi hagyományokat*, és elkezdtek rá építeni.

5. A ZRÍNYIEK A SZÉPIRODALOMBAN ÉS A VALÓSÁGIRODALOMBAN

Szépirodalom - A muravidéki magyar költőket is megihlette Zrínyi Miklós, mint költő, politikus és hadvezér. Bence Lajos *Zrínyi új várát épít*²¹ című versében tulajdonképpen párhuzamba vonja a költő Zrínyi sorsát az ő kisebbségi sorsával. Szerinte ez is része annak a harcnak is betetőzését jelenti, amit a kisebbségi költők nap-nap után folytatnak. A szellem emberei nemcsak a költők, aminek az a tanúsága sokszor, hogy nem akarnak szembesülni a keserű valósággal, a tényekkel, hogy itt már minden harc eldőlt, de reményt ad, hogy - véleménye szerint - nálunknál nagyobb emberek is belebuktak ebbe a harcba. A vers még megjelent a Pannon Tükör folyóiratban is.²² Zágorec-Csuka Judit a szigetvári Zrínyi Miklósnak, Zrínyi Miklós költőnek, Zrínyi Péter grófnak és Zrínyi Ilona grófnőnek is ajánlott és írt verseket, amelyek saját verseskötetében, a Lindua és Pannon Tükör folyóiratokban jelentek meg. *A zrínyifalvi erdő titka* című novellájában felidézte Zrínyi Miklós halálát a titokzatos kuršaneci erdőben.²³ A *Csáktornyára vezető út* című verse, melyet Zrínyi Miklós költőnek ajánlott, 2001-ben az Irodalomismeret 3-4. számában is megjelent.²⁴ Varga József történelmi regénye *A lendvai vár kapitánya* 2001-ben látott napvilágot s a muravidéki magyar ifjúság köreiből igen közkedveltté vált, általános iskolában felső tagozaton házi olvasmányként is olvassák. A regény története Lendva-vidék török kori idejébe vezethető vissza és gazdag néprajzi és történelmi értékeket megőrkítő munka a Mura-mentén élő magyar közösség

²⁰ Varga Szabolcs (2017): *Szigetvári Zrínyi Miklós – Nikola Šubić Zrinski. A horvát–magyar közös múlt újragondolása a 21. században*. In: Magyar Tudomány, 178. évf. 12. sz. 1632–1643 old. https://mersz.hu/hivatkozas/matud_88#matud_88 ; (Letöltve: 2020. 03.12.)

²¹ Bence Lajos (2016): *Szóval vágok rendet*. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Pannon Írók Társasága. Lendva-Zalaegerszeg, 33–34. old.

²² Bence Lajos (2015): *Zrínyi új várát épít*. In: Pannon Tükör, 20. évf. 2. sz. 3. old.

²³ Zágorec-Csuka Judit (2007);(2005);(2017);(2019): *Epilógus, gróf Zrínyi Péternek*, (vers). In: Lindua, 1. évf. 2/3. sz., 106 old. ; *Csáktornyára vezető út. Zrínyi Miklós költő emlékére*, (vers) In: Pannon Tükör, 20. évf. 2. sz., 12. old. ; *A zrínyifalvi erdő titka*, (novella). In: A szív akkumulátora. Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület. Pilisvörösvár, 129–140. old. ; *Zrínyi-versek* In: Enigma. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 22–33. old.

²⁴ Zágorec-Csuka Judit (2001): *Csáktornyára vezető út*. In: Irodalomismeret, 12. évf. 3–4. sz. 22. old.

önazonosságának újabb, szépirodalmi ismertetője.²⁵ A regény főhőse az alsólendvai vár kapitánya Miska, aki a Muravidéken hősiessé küzd a törökök ellen, hiszen édesapja is derék katonája volt Zrínyi Miklósnak. A regény számos jelenete utal a csáktornyai Zrínyi és az alsólendvai Bánffy- dinasztia, a híres törökverő főurak, várkapitányok életére és történelmi helytállásukra, hiszen története is a 17. században játszódik. Zrínyi Miklós és Bánffy Kristóf - a vidék főurai - is szerepet kaptak a történelmi regényben. Göncz László *Emlékkoszorú* című elbeszélésének a története érintőlegesen is vonatkozik a Zrínyiekre, az elbeszélés több helyen is megjelent. Először *A szétszórtság arénája* című kötetben volt publikálva 2003-ban, majd a kiegészített és javított változata a *Pannon Tükörben* 2015-ben és végül a *Határ-szél* című széppróza kötetében 2016-ban is utal a Zrínyiekre. Az író-történész szépirodalmi műveiben is feldolgozta a Zrínyiek kultuszát, akik a vidékünk meghatározó történelmi személyiségei voltak (3-6. kép)

Valóságirodalom - 2003-ban jelent meg Zágorec-Csuka Judit *A Zrínyiek nyomában* című tanulmánykötete, amely két nagyobb részre osztható. A Zrínyi és Alsólendva részben a szerző a Zrínyiek és az alsólendvai Bánffy-dinasztia baráti és bajtársi kapcsolatait mutatja be a 16. és a 17. században. A második részben pedig a Zrínyi kultuszt írja le a történelmi Zala vármegyében 1880-1920 között. A kultusz megjelent a néphagyományokban és a szépirodalom témában is, de erőteljesebben megfigyelhető Csáktornya és környéke publicisztikájában is, amely főleg a Muraköz-Međimurje kétnyelvű (magyar-horvát) hetilap hasábjain jelent meg. A Zrínyi-kultusz legméltóbb kifejezése Muraközben, amely egész Magyarországra is kiterjedt, a *Zrínyi-émlékoszlop* felavatása volt 1904. június 12-én Csáktornyan. Ennek a tanulmánykötetnek a kibővített változata 2009-ben jelent meg horvát fordításban *Tragom Zrinskih* címmel. A kötetet Helena Molnar fordította horvát nyelvre. Zágorec-Csuka Judit *A muravidéki magyar könyvek világa* című könyvében jelent meg 2010-ben a *Zrínyi főúri dinasztia kettős, horvát-magyar identitása* címmel egy tanulmánya. Az említett szerzőnek 2020-ban jelent meg *A Zrínyi-kultusz napjainkban a magyar, horvát és szlovén határsávban* című monográfiája, amelyben a magyar, horvát és a szlovéniai magyar zrínyi-kultusz tárgyi és szellemi jeleit elemzi. Ezen kívül a kötet 32 interjút is tartalmaz, melyet a szerző a Zrínyi-kultusz ápolóival és kutatóival készített (7-9. kép).

6. ZRÍNYI-KONFERENCIÁK LENDVÁN

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság Zrínyi Miklós a költő és hadvezér „*Adriai tengernek Syrénája Groff Zrínyi Miklós*” című könyve megjelenésének 350. évfordulója alkalmából Hosszúfaluban, Lendva város szomszéd településén rendezett *Zrínyi-konferenciát* 2001 szeptember 21-23. közt, amelyen a Zrínyi kutatók hét előadással szerepeltek. A Zrínyi konferencia megnyitóján elhangzott, hogy a konferencia ötletadó Zágorec-Csuka Judit, az I. Számú Lendvai Kétnyelvű Általános Iskola tanára és prof. Dr. Kovács Sándor Iván²⁶ a Magyar Irodalomtörténeti Társaság elnökének nevéhez fűződik.

A konferencián 60 MIT-tag és a muravidéki kétnyelvű iskolák magyartanárai vettek részt. Az ünnepi előadást Kovács Sándor Iván irodalomtörténész tartotta *Adriai tengernek szirénái; Zrínyi Miklós és Zrínyi Péter* címmel, aki előadásában Zrínyi Miklós 350 évvel (1651) ezelőtt

²⁵ Göncz László (2001): *Köszöntjük a 70. életévét betöltő Varga Józsefet!* In: Varga József: A lendvai vár kapitánya. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet. Lendva, 5–6. old.

²⁶ Kovács Sándor Iván fő kutatási területe a 17. századi magyar irodalom és Zrínyi Miklós munkássága: 1984 és 1989 között a Zrínyi-dolgozatok, 1985-től a Zrínyi-Könyvtár alapító szerkesztője volt. 1985-től az Irodalomtörténeti Társaság főtárgya, majd elnöke. 1986-tól az Irodalomtörténet, 1990-től az Irodalomismeret szerkesztője, 1993-tól főszerkesztője. Munkásságát számos irodalmi díjjal ismerték el. 1973-ban József Attila-díjat kapott.

kiadott „szíréna-kötetét” méltatta és annak horvát nyelvű fordítását, amelynek szerzője-fordítója Zrínyin Péter volt.

7. ZRÍNYI-ELŐADÁSOK LENDVÁN A BÁNFFY KÖZPONTBAN

A Zrínyi-emlékév kapcsán 2016-ban a Muravidéki Magyar Tudományos Társaság és a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet a Zrínyi-témában jártas kutatókat, Padányi Józsefet és Hausner Gábort kérte fel, hogy ismertessék a nagyhírű Zrínyi családdal kapcsolatos új tudományos kutatások és a zrínyi-újvári ásatások eredményeit. Az előadásokra 2016. október 13-án a Bánffy Központban került sor, ahol Zágorec-Csuka Judit a bevezető köszöntőjében felvetette: képesek vagyunk-e a Zrínyi-hagyományt szigetvári vagy csáktornyai ügyön „túlra” is helyezni, a Zrínyieket ésszel-értelemmel, szívvel és tisztelettel a magyar és a horvát történelmi-művészeti és hadtörténeti-katonai hagyományban is elhelyezni a 21. században? (10. kép)²⁷

A Zrínyi-szablya titkáról tartott előadást 2018. október 25-én a Muravidéki Magyar Tudományos Társaság és a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet közös rendezvényén a Bánffy Központban Padányi József vezérőrnagy, tanár, rektorhelyettes. A díszes ereklye másolatát, melynek eredetijét a Bécsi Szépművészeti Múzeumban őrzik, kézbe is vehették az érdeklődők. Egy ereklyét a kezünkbe fogni abban a tudatban, hogy annak tulajdonosa a szigetvári Zrínyi Miklós volt, még akkor is megrázó élmény, ha nem eredeti, hanem hasonmás – mondta *Padányi József* hadtörténész. Ezt az érzést tapasztalhatták meg azok, akik a kezükbe vették a tokjából kivont kardot, a szigetvári hős szablyájának pontos másolatát. Az arannyal és ezüsttel bőségesen megtűzdelt díszkard készítésének pontos évszámáról folyó régi vitát az előadó által vezetett újabb kutatások zárhatják le (11-12. kép).²⁸

8. ZRÍNYI-KIRÁNDULÁS 2016-BAN SZIGETVÁRRA A NÉPÚJSÁG SZERVEZÉSÉBEN

2016 májusában a Népiújság olvasóit egy szakmai kirándulás keretében Máriagyűdre, az egyik legősibb magyar Mária-kegyhelyre, és Szigetvárra, a várvédő Zrínyi Miklós és Szulejmán szultán 450 éve vívott hősi csatájának helyszínére vitte. A város múltját erősen meghatározta a 14. század végén épülő vár, és 2016 szeptemberében a szigetvári csata 450. évfordulójára, Zrínyi Miklós gróf hősi ellenállásának megemlékezésére készült a város. Az 1994-ben felavatott Török-Magyar Barátságpark, melyben Zrínyi és Szulejman monumentális portréja található, nem tekinthető meg. A történelmi múlt felidézésére azonban a várudvar és a múzeum megtekintése is elegendő volt.²⁹

²⁷ Bence Lajos (2016): „*De a vár porában is áll, értem kiált!*” In: Népiújság, 60. évf., 42. sz. 19. old., <https://www.nepujzag.net/nemzetiseg/1684-„de-a-var-poraban-is-all-erтем-kiált-”-html>. (Letöltve: 2020. 03. 18.)

²⁸ Bence Lajos (2018): *A Zrínyi-szablya titka*. In: Népiújság, 62. évf., 44. sz. 4. old., <https://nepujzag.net/horizont/5855-a-zr%C3%ADnyi-szablya-titka%20.html> ; (Letöltve: 2020. 03. 18.)

²⁹ Szolarics Nađ Klára (2016): *Idén Máriagyűd, majd a Zrínyiek nyomában Szigetváron*. In: Népiújság, 60. évf. 27. sz. 16-17. old., <https://issuu.com/nepujzag/docs/2716nepujslow>. (Letöltve: 2020. 03. 19.)

9. SZAKMAI KIRÁNDULÁSOK CSÁKTORNYPÁRA ÉS KÖRNYÉKÉRE, ZRÍNYI-ÚJVÁRA, A ZRÍNYI-EMLEKHELYEK MEGTEKINTÉSE – TEHETSÉGGONDOZÁS A FIATALOK KÖRÉBEN

Tehetséggondozó nap – szakmai kirándulás Csáktornypára - A Zrínyi kultusz és az emlékhelyek megtekintésére a muravidéki kétnyelvű tanintézmények tehetséggondozó napja keretében került sor Csáktornypán és környékén, 2017. október 10-én. A Göntérházi, a Dobronaki, valamint az 1. Számú Lendvai Kétnyelvű Általános Iskola 49 tanulója és tanárai együtt vállalkoztak a szomszédos történelmi város és nevezetességeinek megtekintésére. A programot összeállította és a szakmai kirándulást vezette dr. Zágorec-Csuka Judit, könyvtárostanárnő, Zrínyi kutató. A szakmai kirándulás célpontja Csáktornya volt, ahol először megtekintették a csáktornyai vár-múzeumot, amely valamikor a 16. és 17. században főleg a Zrínyi-dinasztia, vagyis Zrínyi Miklós a költő, hadvezér és politikus otthona volt. A múzeum helyiségében megtekintették a *Zrínyi szobát* és részéről egy rövid előadást hallottak átfogó jelleggel. Zrínyi Miklósról mint költőről, aki a csáktornyai várban alkotta meg a híres *Szigeti veszedelem* című barokk eposzát, amelyben dédapjának, a szigetvári Zrínyi Miklós hadvezérnek állít emléket. A tanulók az eposzból is felolvastak egy-két versszakot. Azt követően a múzeum többi helyiségét is megtekintették. Majd kisérték Csáktornya főterére, megtekintették a Zrínyi emlékoszlopot, amelyet 1904-ben állítottak fel Zrínyi Miklós költő tiszteletére Csáktornya, valamint Zala- és Vas megyék polgárai még a történelmi Magyarország idején. Az emlékoszlop megtekintését követően a kirándulók bementek a csáktornyai Zrínyi Miklós/Nikola Zrinski Városi Könyvtárba, ahol megnézték Zrínyi műveit és a Zrínyiekre vonatkozó szakirodalmat is. A könyvtárosok tájékoztatást adtak a Zrínyi könyv- és szakirodalom gyűjteményükről, amely a könyvtárak könyvjellegzetessége. Majd a Zrínyi emlék-parkban a szigetvári Zrínyi Miklós szobrát csodálták meg, ahol egy rövid ismertetésre került sor a hős életpályájáról, hőstetteiről és kultuszáról. Csáktornyát elhagyva a Dráva folyó közelében található Zrínyifalvára (Kuršanec) utaztak, ahol megkoszorúzták Zrínyi Miklós obeliszkjét. Hazafelé Szentilonán (Šenkovec) a Zrínyiek temetkezési helyét, a pálosrendi kápolnát és mauzóleumot is megtekintették. A szakmai kirándulás fő szervezője Gašpar Tot Anita magyartanárnő volt, a 1. Sz. Lendvai Kétnyelvű Általános Iskola magyartanárnője, a tehetséggondozó nap felelőse (13-14. kép).

Zrínyi-kultusza a legjobb magyar olvasóknak és Zrínyi-Úrvár megtekintése - 2018. szeptember 21-én az 1. Számú Lendvai Kétnyelvű Általános Iskola legjobb magyar nyelvű olvasói részt vettek a murakeresztúri Zrínyi Miklós Kétnyelvű Általános Iskola/Osnovna škola Nikola Zrinski nyílt napján, amikor ünnepélyes keretek közt emlékeztek, a költő és hadvezér Zrínyi Miklósról, az iskolájuk névedőjéről. A lendvai általános iskolából Zágorec Csuka Judit és Gašpar Tot Anita tanárok az ünnepi műsor végén koszorút helyeztek el Zrínyi Miklós mellszobránál az iskola udvarán. Azt követően a lendvai tanulók megtekintették zrínyi-újvár-i emlékművet Murakeresztúr határában, amely előtt Zrínyi verseket szavaltak a költő tiszteletére (15. kép).

10. ZRÍNYI-KIÁLLÍTÁSOK ÉS MEGEMLEKEZÉSEK A ZRÍNYI-KADÉTOK DÍSZŐRSÉGÉVE

A Népújságban 2013. december 5-én *A Zrínyi-kadétkok is tisztelegtek* címmel jelent meg egy beszámoló arról a *Zrínyi-kiállításról*, amelyet az 1. Számú Lendvai Kétnyelvű Általános Iskolában nyitottak meg december 4-én. A kiállítást a Zala Megyei Nemzeti Szövetség és a Rákóczi Szövetség Zala Megyei Szervezete ajánlotta fel az iskolának. *Paál István*, mindkét szervezet elnöke előadással egybekötött kiállításmegnyitót tartott a tanulóknak és a tanároknak. A kiállítás megnyitóján mellett a költő és hadvezér *Szigeti veszedelem* című eposzából

hangzottak el illusztráló részletek. A megnyitón a murakeresztúri Zrínyi Miklós Általános Iskola *ifjú Zrínyi-kadétjai* álltak díszőrséget, tisztelegve a muraközi gróf és hadvezér emléke előtt, azt bizonyítva, hogy a mai kor szellemiségéből általában hiányzó láncszem, az összetartozás és összefogás nagyon is aktuális lehet. S a csatákat ma nem fegyverekkel kell megvívni – s ebben is Zrínyi példaképünk lehet –, hanem esetleg költőként a toll fegyverével, valamint az egyenes beszéd erejével.³⁰ 2014. november 20-án jelent meg a Népújságban *Emlékünnepség Zrínyi Miklós halálának 350. évfordulóján* címmel egy beszámoló arról, hogy a Zala Megyei Nemzeti Szövetség és a Rákóczi Szövetség Zalaegerszegi Szervezete a költő és hadvezér Zrínyi Miklós 1664. november 18-i halálának 350. évfordulója tiszteletére november 14-én emlékünnepséget szervezett Zalaegerszegen a Zrínyi-szobornál. Gece Péter Zalaegerszeg alpolgármesterének ünnepi beszéde után Patyi Zoltán és Zágorec-Csuka Judit a Rákóczi Szövetség Lendvai Szervezete tagjai is elhelyezték koszorújukat a szobornál, és kifejezték tiszteletüket a költő és hadvezér előtt.³¹ 2019. január 27-én ünnepelték meg Kapcán a magyar kultúra napját. A helyi József Attila Művelődési Egyesület megemlékezéssel, illetve együttműködési megállapodás aláírásával egybekötött műsort szervezett. Az ünnepi műsorban és a kopjafánál meghívott vendégként a murakeresztúri ifjú *Zrínyi-kadétok* díszőrséget álltak (16. kép).³²

11. ÖSSZEGZÉS

Zrínyi Miklós kultuszának elterjedése a Muravidéken, különösen Lendván és környékén az annak is köszönhető, hogy Muraköz közvetlen szomszédságában van, amely a »Zrínyiek földje volt«, akik a 16. és a 17. században kiemelkedtek mint arisztokraták a többi akkori főúr közül a vidéken. Zrínyi György, Zrínyi Miklós és Zrínyi Péter, a nagy távlatokban voltak gondolkodók és politikusok, hadvezérek, akik elsősorban baráti és bajtársi viszonyban voltak az alsólendvai Bánffy Miklós főúrral és fiaival, Kristóffal és Istvánnal. Mindkét főúri család tagjait a táj szelleme is összekötötte, a »genius loci« fontossága a török elleni harcokban. Kapcsolatuk nemcsak barátinak nevezhető, hanem családinak, vallásinak, katonainak, szakmainak és kulturálisnak is. A Zrínyiek - megmaradásuk érdekében - a magyar nemesekkel vették fel a kapcsolatot, mivel a horvát nemesi réteg az oszmán törökök támadása miatt meggyengült. Nagykanizsa 1600-as elesése után földrajzi szempontból a Muraköz és a Muravidék volt az egyetlen híd, ill. a fizikai kapcsolattartás lehetősége a Horvát-Szlavónország, valamint a magyarság között a 17. század kilenc évtizedén keresztül.

Tóth Sándor helytörténész kutatásai szerint 1637. november 6-án a költő és hadvezér, az ifjú Zrínyi Miklós Bánffy Kristóf alsólendvai várába kért bebocsátást, mert menekülőben volt a törökök elől. Az itt élő emberek emlékezetében a történelmi múlt, a törökök kiűzésének az ideje kultikus erővel bír. Ma Lendva és Csáktornya közép-európai helyzetben levő városok, melyek lakosai, mind a horvátok, mind a muravidéki magyarok, az Európai Unióban kezdték újra felfedezni a közös történelmüket, helytörténetüket, a lokális és regionális kulturális örökségüket. A magyar-magyar kapcsolatok területén is jelentős kapocsnak számít a Zrínyi-kultusz, amely a murakeresztúri Zrínyi-kadétok egyesülete és a kapcai József Attila Művelődési Egyesület közt alakult ki a kultúra területén. 2001-ben Hosszúfaluban a Magyar Irodalomtörténeti Társaság Zrínyi Miklós a költő és hadvezér „Adriai tengernek Syrénája

³⁰ Bence Lajos (2013): *A Zrínyi-kadétok is tisztelegtek*. In.: Népújság, 57. évf. 49. sz. 17. old.

³¹ *Emlékünnepség Zrínyi Miklós halálának 350. évfordulóján*. (2014): In.: Népújság, 58. évf. 46. sz. 19. old.

³² Bence Lajos (2019): „Minden, amit magyar emberek létrehoztak...” In.: Népújság, 63. évf. 5. sz. 17. old., <https://www.nepujasg.net/kultura/6328-„minden,-amit-magyar-emberek-letrehoztak-”-html>. (Letöltve: 2020. 03. 18.)

Groff Zrínyi Miklós” című könyve megjelenésének 350. évfordulója alkalmából szervezett *Zrínyi-konferenciát*, amelynek a főszerzője prof. dr. Kovács Sándor Iván Zrínyi-kutató, egyetemi tanár volt. A Muravidéki Magyar Tudományos Társaság és a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet közös szervezésével a Bánffy Központban Lendván Zrínyi előadásokra is sort került a Zrínyi-emlékévé kapcsán 2016-ban és 2018-ban, amikor a Zrínyi-szablyáról és a Zrínyi-Újvár-i kutatásokról, a Zrínyiek-kultuszáról hangzottak el előadások a budapesti Nemzetvédelmi Közszolgálati Egyetem tanáraitól, prof. dr. Padányi Józseftől és dr. Hausner Gábortól, Zrínyi-kutatóktól. A muravidéki magyar tudományos- és szépirodalom területén is jelentek meg művek: tanulmányok, versek, elbeszélések és egy ifjúsági regény is. A felsoroltak mind Zrínyi motívumkból építkeztek, vagy a Zrínyiekre vonatkoztak. Ezeket Bence Lajos, Göncz László, Varga József és Zágorec-Csuka Judit muravidéki magyar költők, írók, tudósok írták. A Határtalanul program keretében erős együttműködés alakult ki a zalakomáromi Somssich Antal Általános Iskola és az 1. Számú Lendvai Kétnyelvű Általános Iskola közt, és ennek a keretében került sor 2019-ben a Zrínyi-emlékhelyek megtekintésére Csáktornyán és környékén. Más magyarországi általános iskolák tanulói is ennek a programnak a keretében látogatták meg Lendvát és Csáktornyát, a Bánffyak és a Zrínyiek várát, felelevenítve a kultuszukat. A Zrínyi kultusz ápolásának egy szép példája volt a tehetségondozó nap megszervezése, amelynek keretében 2017 októberében a muravidéki: a lendvai, göntérházi és dobronaki kétnyelvű általános iskolák tanulói ellátogattak Csáktornyára és környékére. 2018 szeptemberében az 1. Számú Lendvai Kétnyelvű Általános Iskola legjobb magyar olvasói részt vettek a murakeresztúri Zrínyi Miklós Általános Iskola *Zrínyi-napján*, majd megnézték a Zrínyi-Újvár-i emlékhelyet. Zrínyi-kirándulást is szerveztek a Népújság olvasóinak 2016-ban Szigetvárra a Zrínyi-emlékévé kapcsán, amelyen szép számban vettek részt a muravidéki magyarok. 2013-ban volt Zrínyi-kiállítás az 1. Számú Lendvai Kétnyelvű Általános Iskolában és a Kétnyelvű Középsiskolában is, amelyet a Zala Megyei Nemzeti Szövetség és a Rákóczi Szövetség Zala Megyei szervezete ajánlott fel az iskoláknak.

A Zrínyi-kultusz jelen van a »mában« Lendván és környékén, a Muravidéken. Mint helytörténeti téma kiváló modellként is értelmezhető a muravidéki magyarok magyar identitásának a megtartásában, mivel összetett, hiszen irodalmi, nyelvi, művelődéstörténeti, történeti, helytörténeti, politikai és nemzeti értékeket képvisel. Zrínyi Miklós költőre és hadvezérré és a Zrínyi-dinasztiára, a »Zrínyiekre« a muravidéki magyarság ma is felnéz, mert nehéz sorsuk ellenére nemzetépítő, nemzetszabadító autonóm személyiségek, európai hírnevű magyar és horvát főurak voltak, akiknek erénye volt: a hazaszeretet, a hősiesség és a keresztény erkölcsiség. Szerb Antal szerint Zrínyi Miklóst a költőt és hadvezért »az országa szolgálatára alkotta az Isten«. A költő és hadvezér Szigeti veszedelem című eposzának a nyelvében felfedezhetők a nyugat-dunántúli, göcseji nyelvjárás sajátosságai, amelyek a muravidéki magyarok nyelvében is jelen vannak és ez 400 év távlatából is identitásépítő erővel bír. A Zrínyi-emlékévek megünneplései is abban erősítették meg bennünket itt a Muravidéken, hogy a Zrínyiek öröksége hozzásegít a magyar nemzettudatunk alapos megőrzéséhez. A 20. században nem volt ildomos beszélni a Zrínyiek kultuszáról a kommunizmus idején, hiszen arisztokraták voltak, de a 21. század elején a Zrínyiek kulturális öröksége és a kettős identitásuk regionális szempontból is újjáértelmezhetővé vált az Európai Unió közép-európai térségében, mivel az emberek a Muravidéken, de a Muraközben is ragaszkodnak a hagyományos identitásuk megéléséhez.

FELHASZNÁLT IRODALOM/REFERENCES

- ABRAHAM Klaudia (2019):** Szoros verseny, jól felkészült tanulók. In: Népújság, 63. évf. 48. sz. 3. old., Forrás:<https://www.nepujasg.net/nemzetiseg/8001szoros-verseny,-jol-felkeszult-tanulok.html>.(Letöltve: 2020. 03.19.)
- ABRAHAM Klaudia (2019):** A ZRÍNYI gárda tagjává választották (2019): In: Népújság, 63. évf. 52. sz. 13. old., Forrás:<https://www.nepujasg.net/horizont/8167-a-zrinyi-garda-tagjava-valasztottak.html>.(Letöltve: 2020. 03.18.)
- ABRAHAM Klaudia (2019):** AZ ALSÓLENDVAI Bánffy naplója. Forrás: Forrás:https://hu.wikipedia.org/wiki/Az_Alsólendvai_Bánffy_nemzetiseg_naplója (Letöltve: 2020. 03. 21.)
- BENCE Lajos (2016):** Szóval vágok rendet. Lendva-Zalaegerszeg, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Pannon Írók Társasága, 33–34. old.
- Bence Lajos (2015):** Zrínyi új várát épít. In: Pannon Tükör, 20. évf. 2. sz. 3. old.
- BENCE Lajos (2013):** A Zrínyi-kadétok is tisztelegtek. In: Népújság, 57. évf. 49. sz. 17. old.
- BENCE Lajos (2014):** Az együttműködés és az összetartozás-érzése fontossága. Emléktáblaavatás Kapcán. In: Népújság, 58. évf. 15. sz. 4–5. old.
- BENCE Lajos (2014):** Zrínyi Miklós balesete a kuršaneci erdőben. In:Népújság, 58. évf. 46. sz. 19. old.
- BENCE Lajos (2016):** „De a vár porában is áll, értem kiált!” In: Népújság, 60. évf. 42. sz. 19. old., Forrás: <https://www.nepujasg.net/nemzetiseg/1684-„de-a-var-poraban-is-all-erтем-kiált-”.html>.(Letöltve: 2020. 03. 18.)
- BENCE Lajos (2018):** A Zrínyi-szablya titka. In: Népújság, 62. évf. 44. sz. 4. old., Forrás: <https://nepujasg.net/horizont/5855-a-zrinyi-szablya-titka%20.html>.(Letöltve: 2020. 03. 18.)
- BENCE Lajos (2019):** Elégedett zsűritagok és szervezők. In: Népújság, 63. évf. 49. sz. 5. old., Forrás: <https://www.nepujasg.net/muravidek/8048-elégedett-zsűritagok-és-szervezők.html> (Letöltve: 2020 .03. 19.)
- BENCE Lajos (2019):** „Minden, amit magyar emberek létrehoztak...” In.: Népújság, 63. évf. 5. sz. 17. old., <https://www.nepujasg.net/kultura/6328-„minden,-amit-magyar-emberek-létrehoztak-”.html>.(Letöltve: 2020. 03. 18.)
- EMLÉKÜNNEPSÉG** Zrínyi Miklós halálának 350. évfordulóján. (2014): In.: Népújság, 58. évf. 46. sz. 19. old.
- GÖNCZ László (2003), (2015):** Emlékkoszorú. In A szétszórtság arénája. Erdélyi Könyv Egylet. Stockholm – Budapest, 79-86. old. ; In: Pannon Tükörben, 20. évf. 2. sz. 31–36. old.
- GÖNCZ László (2016):** Határ-szél. Pro Pannonia Kiadó. Pécs.
- GÖNCZ László (2001):** Köszöntjük a 70. életévét betöltő Varga Józsefet! In: Varga József: A lendvai vár kapitánya. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet. Lendva, 5–6. old.
- HAUSNER Gábor (2016):** A halhatatlanság koszorúja. Zrínyi Miklós, a költő, államférfi és katona emlékezete. In: Muratáj, 1–2. sz. 105–131. old.
- HORVÁTH Sándor (1942):** Alsólendva múltja és jelene. Balkányi Ernő Könyvnyomdája. Alsólendva, 30–31. old.
- KISS Ernő:** Mikor lett Zrínyi Miklós Zala főispánja? 209-210. old., Forrás: https://eda.eme.ro/bitstream/handle/10598/4774/EM1902_4_010_KissErno-MikorLett (Letöltve: 2020. 03. 21.)
- KOVÁCS Attila (2001):** Konferencia a Zrínyiekről. In: Népújság, 45. évf. 37. sz. 9. old.
- LENDVAI KEPE Zoltán (2018):** A Bánffyak kora. In: Lendvai évszázadok. Galérija-Muzej:Galéria-Múzeum. Lendava:Lendva, 17–25. old.
- PADÁNYI József (2016):** A Zrínyiek nyomában. In: Muratáj, 1–2. sz. 94–104. old.
- SZOLARICS NAĐ Klára (2019):** Idén Máriagyúd, majd a Zrínyiek nyomában Szigetváron. In: Népújság, 60. évf. 27. sz. 16–17. old., Forrás: <https://issuu.com/nepujasg/docs/2716nepujslow>.(Letöltve: 2020. 03. 19.)
- TANTALICS Béla (1988):** Lendva kulturális emlékei a 16. sz. második feléből. Zala Megyei Levéltár. Lenti, 28. old. ; 32–33. old. ; 56– 7. old.

TANTALICS Béla (2009): A Bánffy család szellemi hagyatéka. Lenti Honismereti Egyesület. Lenti, 67. old.

TÓTH Sándor (1996): Képek a török korból és a rátkai lesvetés. In: Naptár 1997, 100–107. old.

VARGA József (2001): A lendvai vár kapitánya. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva.

VARGA Szabolcs (2017): Szigetvári Zrínyi Miklós – Nikola Šubić Zrinski. A horvát–magyar közös múlt újragondolása a 21. században. In: Magyar Tudomány, 178. évf. 12. sz. 1632–1643 old., Forrás: https://mersz.hu/hivatkozas/matud_88#matud_88. (Letöltve: 2020. 03. 12.)

ZÁGOREC-CSUKA Judit (2003): A Zrínyiek nyomában. Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület. Pilisvörösvár.

ZÁGOREC-CSUKA Judit (2009): Tragom Zrinskih. Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság/Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj. Zagreb.

ZÁGOREC-CSUKA Judit (2014): Zrínyi Miklós, a költő és hadvezér halálának 350. évfordulója. In: Naptár 2015, 100–111. old.

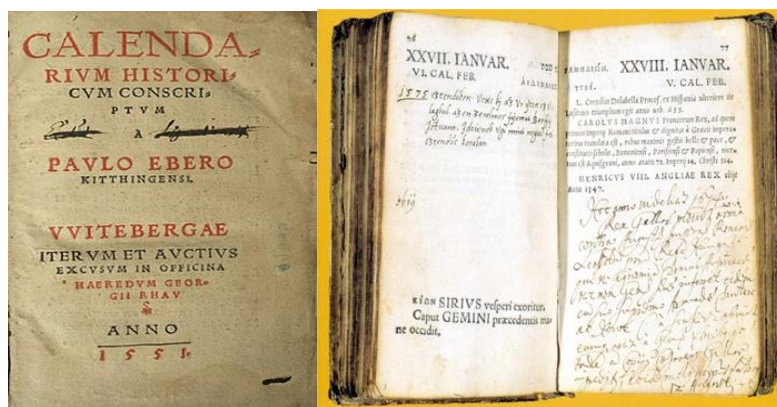
ZÁGOREC-CSUKA Judit (2010): A Zrínyi főúri dinasztia kettős, horvát-magyar identitása In: A muravidéki magyar könyvek világa. Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület-Muravidéki Magyar Tudományos Társaság, 160–171. old.

ZÁGOREC-CSUKA Judit (2019): Kult Zrinskih danas u hrvatskom, mađarskom i slovenskom graničnom području. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Čakovec-Sisak, 26.i.27. X. 2018. godine. In: Zrinski – od brijbirskih Šubića do čakovečkih Zrinskih (1102–1347. 1546–1671. 1703.). Zrinska Garda Čakovec. Čakovec, 32–40. old.

ZÁGOREC-CSUKA Judit (2001, 2005, 2007, 2017, 2019): Epilógus, gróf Zrínyi Péternek, (vers). In: Lindua, 1. évf. 2/3. sz. 106 old. ; Csáktornyára vezető út. Zrínyi Miklós költő emlékére, (vers) In: Pannon Tükör, 20. évf. 2. sz. 12. old. ; A zrínyifalvi erdő titka, (novella); In: Irodalomismeret, 12. évf. 3-4. sz. 22. old., In: A szív akkumulátora. Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület. Pilisvörösvár, 129-140. old. ; Zrínyi-versek In: Enigma. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet. Lendva, 22–33. old.

ZÁGOREC-CSUKA Judit (2020): A Zrínyi-kultusz napjainkban a magyar, horvát és szlovén határsávban. Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület-Muravidéki Magyar Tudományos Társaság. Pilisvörösvár-Lendva.

MELLÉKLETEK

1-2. kép

A Calendarium historicum című könyv, a nevezetes 450 éves Bánffy-napló, amely jelenleg a szombathelyi. Berzsenyi Dániel Könyvtárban található.

(Forrás: jobb oldali kép: https://hu.wikipedia.org/wiki/Az_Alsólindvai_Bánffy_nemzetseg_naplója; bal oldali kép: <http://www.vasidigitkonyvtar.hu:8080/web/guest/4/>; Letöltve: 2020. 03. 21.)

3.,4.,5–6. kép

A muravidéki magyar költők, írók Varga József, Bence Lajos, Göncz László és Zágorec-Csuka Judit műveinek címlapjai, amelyekben Zrinyi témát dolgoztak fel és jelentették meg vers, novella, elbeszélés és regény formában.

(Forrás: <https://mek.oszk.hu/02900/02989/02989.htm> ; <https://moly.hu/konyvek/bence-lajos-szoval-vagok-rendet> ; https://www.libri.hu/konyv/goncz_laszlo; https://www.kl-kl.si/knjizne_novosti/9838/ Letöltve: 2020. 03. 18.)

7-9. kép

10. kép

Balról jobbra: *Zadravec Szekeres Ilona muravidéki költők Zrínyi verseit szavalta, dr. Zágorec-Csuka Judit, az előadások moderátora, dr. Hausner Gábor és prof. dr. Padányi József az előadók.*

(Forrás: <https://www.nepujasag.net/nemzetiseg/1684-„de-a-vár-porában-is-áll,-értem-kiált-”-html;> Letöltve: 2020. 03. 18.)

11-12. kép

Balról jobbra: *A díszes szablya másolatát nagy érdeklődéssel vették a kezükbe az érdeklődők, Papp Ferenc Kerkabarabásról és dr. Morován Zsolt Lendvai Magyar Főkonzulátus első beosztott konzulja.*

(Forrás: <https://nepujasag.net/horizont/5855-a-zr%C3%ADnyi-szablya-titka%20.html> ; Letöltve: 2020. 03. 18.)

13–14. kép

A muravidéki kétnyelvű iskolák felsős tanulói és tanárai Csáktornyan és környékén tekintették meg a Zrínyi-emlékhelyeket 2017. októberében, amelyen 49 tanuló és 9 tanár vett részt.
 (Forrás: Gašpar Tot Anita felvétele, 2017)

15. kép

A Zrínyi-Újvár-i emlékműnél Zrínyi-verseket szavaltak az 1. Számú Lendvai Kétnyelvű Általános Iskola tanulói 2018 szeptemberében.

(Forrás: Gašpar Tot Anita felvétele, 2018)

16. kép

A murakeresztúri Zrínyi-kadétok díszőrséget álltak Kapcán 2022 januárjában a Magyar kultúra napján megrendezett ünnepi rendezvényen a kopjafa előtt.

17. kép

A költő és hadvezér Zrínyi Miklós magyar, szlovén és horvát nyelvű emléktáblája Lendván a Fő utcán, a Pomurje Horvát Kultúregyesület Horvát Házának falán, portréját készítette: Orbán Péter, Lendva, grafika 2022. Az emléktáblát a Muravidéki Magyar Tudományos Társaság, Lendva Községi Magyar Nemzetiségi Önkormányzati Közösség, a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Muravidéki Magyar Nemzetiségi Önkormányzati Közösség és Lendva Község állították fel.

MILINOVIĆ, ALEKSEJ¹

**PRVA POBJEDA- PRIMA VICTORIA - ZRINSKI 480. GODINA. BITKE
NIKOLE IV. ZRINSKOG SIGETSKOG**
*FIRST VICTORY - PRIMA VICTORIA - ZRINSKI 480. BATTLES OF
NICHOLAS IV. OF ZRIN OF SIGET*

ABSTRACT

The space where Nicholas IV. Zrinski (later also Sigetski) where he was born and where he grew up and lived most of his life is called Hrvatsko or Zrinsko Pounje and is located at the crossroads of two important military-strategic roads (via exercituali), one of which went through the valleys of the Žirovac River and the Sana River from from the direction of Slovenia to Bosnia and Serbia, and the other through the Una river valley from the direction of Hungary towards Dalmatia. In terms of defense, after Povrbasje, Pounje was Croatia's second line of defense. After the fall of Zrinski Pounje, the Ottoman raids were restrained only on the third line of defense on the Kupa River. Ottoman incursions into Pounje were recorded as early as 1415, when the Babonić dukes of Krup included Ottoman troops from Bosnia in the confrontation with the Frankopans. Since then, Ottoman scout cavalry has been moving through Bosnia, crossing the Una river as well. So, for example, in 1426, she made an incursion with about 4,000 horsemen. Peter II. In 1472, in the defense of Pounje, Zrinski managed to unite the disunited local nobility, the Bosnian king Nikola Iločki, the Serbian despot Vuk II. and the interests of Hungary and Venice. From the first raids by the Ottomans until the extinction of this famous family, the Zrinskis had to adapt to the periods of the so-called of the Little War (daily life with constant raids by Ottoman akindži and martolos and incursions by local Ottoman military units from Bosnia) - the so-called armistice (after several signed peace treaties) with the Ottomans and an open war that included the arrival of a large number of members of the sultan's imperial army and the siege of larger Christian cities. The first preparatory phase covered a period of over fifty years when scorched earth tactics were implemented. It lasted from 1463 to 1522 and was successfully ended according to them. The second phase involved the capture of desolated areas and forts (which were defended by a very small number of soldiers), for which sometimes only heavy artillery was sufficient. After that, the conceptually suitable population was settled

Keywords: first victory, Siget, Nicholas IV. of Zrin

Ključni rječ: prva pobjeda, Siget, Nikola IV. Zrinski

1. UVOD

Na samome početku treba istaknuti kako Nikola IV. Zrinski Sigetski nikako ne bi uspio obraniti svoje posjede te Hrvatsku i Ugarsku samo hrabrim ratničkim srcem i zamjetnom vojnom vještinom, kao i oružjem, da nije uz to morao ostvariti i niz drugih pretpostavaka. Možemo reći da su u cijelosti njegovi posjedi i njegov život bili podređeni obrani svojih vlastelinstava i domovine, a po mogućnosti i odbacivanju neprijatelja dalje od njih.

¹ prof., doktorand predmoderne povijesti, Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Prostor u kojem je Nikola IV. Zrinski (kasnije i Sigetski) rođen te u kojem je rastao i živio veći dio svog života naziva se Hrvatsko ili Zrinsko Pounje te se nalazi na raskršću dva važna vojno-strateška puta (*via exercitualis*), jedan je išao dolinama rječice Žirovac i rijeke Sane iz smjera Slovenije za Bosnu i Srbiju, a drugi dolinom rijeke Une iz smjera Ugarske prema Dalmaciji. U obrambenom smislu poslije Povrbasja, Pounje je bila druga linija obrane Hrvatske. Osmanska nadiranja su po padu Zrinskog Pounja obuzdana tek na trećoj obrambenoj liniji na rijeci Kupi.² Osmanski su upadi u Pounje zabilježeni još 1415. godine kad su krupski knezovi Babonići u obračun s Frankopanima uključili osmanske trupe iz Bosne. Od tada se Bosnom kretala osmanska izviđačka konjica koja je prelazila i rijeku Unu. Tako je primjerice 1426. izvršila upad s oko 4.000 konjanika. Petar II. Zrinski je 1472. u obrani Pounja uspio ujediniti razjedinjeno domaće plemstvo, bosanskog kralja Nikolu Iločkog, srpskog despota Vuka II. te interese Ugarske i Venecije.³

Zrinski su se od prvih provala Osmanlija pa do izumiranja ovog slavnog roda morali prilagođavati razdobljima tzv. malog rata (svakodnevnicama sa stalnim pljačkaškim pohodima osmanskih akindžija i martolosa te upadima lokalnih osmanskih vojnih jedinica iz Bosne) - tzv. primirja (poslije više potpisanih mirovnih ugovora) s Osmanlijama te otvorenog rata koji je uključivao dolazak velikog broja pripadnika sultanove carske vojske te opsjedanje većih kršćanskih gradova.

Prva pripremna faza je obuhvaćala razdoblje od preko pedeset godina kad se sprovodila taktika *spaljene zemlje*. Ona je trajala od 1463. do 1522. te je po njih bila uspješno okončana. Druga faza je uključivala zauzimanje opustošenih područja te utvrda (koje je branio vrlo mali broj vojnika) za što je ponekad bilo dovoljno samo teže topništvo. Potom je naseljavano idejno podobno stanovništvo.⁴

Koji se rat vodio, ovisilo je ponajviše o širem geopolitičkom (ratovi s trećim stranama, savezi i dr.), unutarjopolitičkom i gospodarskom stanju obadva imperija. Naraštaji Zrinskih su se rađali, živjeli i umirali u stalnim neprekinutim ratovima u razdoblju od čak tri stoljeća. Osmanlije su na svom pljačkaškom putu u Austrijske Nasljedne Zemlje te italske zemlje u prvim desetljećima 16. stoljeća svog susjedstva na Uni zaobilazili utvrde Zrinskih, prepuštajući njihovo osvajanje za neka kasnija vremena kad ovo pogranično područje bude gospodarski i demografski opustošeno.

2. ŽENIDBENA POLITIKA I SKLAPANJE UGOVORA O UZAJAMNOM NASLJEĐIVANJU

Loša obrambena situacija u dolini rijeke Une nastala zbog čestih osmanskih upada u prvim desetljećima 16. stoljeća primorala je Zrinske da pronađu inovativne strategije i tehnike za opstanak svog plemićkog roda.⁵ O egzistencijalnim modelima golog preživljavanja knezova Zrinskih u prvoj polovici 16. stoljeća mnogo nam govori kratak osvrt na generalije roditelja te braće i sestara Nikole IV. Zrinskog.

Njegov otac Nikola III. rođen je oko 1489., a preminuo 1534., bio je oženjen s kneginjom Jelenom Karlović od Krbave (Jelenom Krbavskom), sestrom kasnijeg hrvatskog bana Ivana Karlovića. Imali su kćer Jelenu koja se udala 1527. godine za Franju Tahyja de Tahvár et Tarkeö

² MILINOVIĆ, Ante, *Zrinsko Pounje na udaru tursko-vlaške agresije 1415–1606. godine u: Zrinski zbornik, knjiga XIV.* (ur. MILINOVIĆ, Ante), 2./1997., Hrvatska Kostajnica, str. 137.

³ *Isti*, str. 139.

⁴ KLAJIĆ, Vjekoslav, *Povijest Hrvata*, str 384–389.

⁵ Zrinsko Pounje je područje doline rijeke Une s obje njene strane, približno od ušća današnje rječice Vojskove pa dva do tri kilometra u unutrašnjost na desnoj obali rijeke Une u Bosni i Hercegovini pa do Kostajnice na lijevoj obali Une u Hrvatskoj.

te koja je umrla oko 1573.; Margaretu III. (rođena 1510., nepoznat datum smrti) koja se udala za Ivana Alapića (*Alapy*); Ivana I. koji je poginuo kod Vinodola 1541.; Jurja III. koji je umro kao devetnaestogodišnjak (1528-1547.), Nikolu IV. (1508-1566.) i Petra III. koji je umro u Beču 1547. godine.

Zrinski su obiteljski društveni, gospodarski i vojni položaj nastojali osnažiti vezanjem uz moćne vlastelinske feudalne obitelji (knezovi Krbavski, Tahy, Alapić, Frankopan, Bánffy, Nádasdy, Batthyány...), a zamjetan je i vojnički angažman muških potomaka (od strica Pavla III. (1465-1481.), a Nikola IV. je imao bratića Mihajla koji je vodeći svoj banderij poginuo kod Mohača 29. VIII. 1526. godine.⁶

Petar I. Zrinski je 1408. sklopio prvi od ugovora o uzajamnom nasljeđivanju i to s Jakovom Bribirskim. Sličan je ugovor sklopio Nikola III. (1489-1534.) s Ivanom Karlovićem kad se oženio njegovom kćeri Jelenom. Tako su 1509. i 1527. nastali novi ugovori po kojima su Zrinski dobili nekoliko puta vrijednije i brojnije posjede, nego što su ih imali do tada. Takvi su ugovori o uzajamnom nasljeđivanju između plemićkih rodova po izumiranju jednog od njih biti osnova širenja Zrinskih, premda po Ugarsko-hrvatskom pravu oni bili interne prirode. Bili su zakonski sukobljeni i podređeni pravu kralja na nasljeđivanje (što je on u drugim slučajevima redovito i činio), izuzev udovičinog prava na četvrtinu.

Kako se poslije pokazalo, kralj je duže vrijeme na tome inzistirao, no velikim zalaganjem drugih hrvatskih vojskovođa (u ovom slučaju Nikole Jurišića) zbog iznimnih vojnih uspjeha i važnosti Zrinskih za obranu Zemalja Krune Svetog Stjepana to ipak nije učinio.⁷ To je napravio tek 1541., a iste je godine Čazmanski kaptol uveo Zrinski u posjed.⁸ Dakle, možemo reći da su Zrinski u borbi za goli opstanak ovdje samouvjereno koristili taktiku koja je imala male izgleda za pozitivnim ishodom, no oni su je usprkos toga upotrijebili i s njom i uspjeli.

Nikola IV. je po ženidbi s Katarinom Frankopan 1543. , a već početkom 1544. je potpisao sa Stjepanom Frankopanom Ozaljskim ugovor o međusobnom nasljeđivanju po kojem je u slučaju izumiranja ozaljske grane Frankopana on trebao dobiti njihove dvostruko veće dobra. U svim spomenutim slučajevima Zrinski su nadživjeli ostale plemićke rodove te znatno uvećali svoje posjede pa samim time i svoju gospodarsku moć i vojni potencijal.

Tome su uvelike pomogli i rudnici Zrinskih koji su Zrinske uzdigli na razinu visoke politike. Magnatsku su poziciju Zrinski stekli po realizaciji ugovora sa Frankopanima.⁹ Gledano s egzistencijalne strane koja je imala direktan učinak na vojnu sposobnost, dok su Zrinski bili najslabiji u povijesti svog roda dok su imali jedino pounjske posjede te im se, objektivno gledano, vrlo lako mogli propasti kao rod. Realizacijom prvog, a potom i ženidbenog ugovora po Karlovićevoj smrti 1531., odnosno pravno 1541. za Zrinske je ta kriza minula.

3. TAKTIKA NENAPADANJA I POPUŠTANJA OSMANLIJAMA NIKOLE III. ZRINSKOG

Po padu Bosanskog Kraljevstva 1463. te Krbavske bitke 1493. prostor se Pounja u kojem su stolovali Zrinski iznenada našao direktno izložen jakim osmanskim upadima s pljačkama i razaranima. Vrijeme od tih događaja pa do početka osmanskog povlačenja Pavao Ritter Vitezović je okarakterizirao kao ...*dva stoljeća plačuće Hrvatske (plorantis Croatiae saecula*

⁶ PAVIČIĆ, Slavko, *Hrvatska vojna i ratna povijest i Prvi svjetski rat*, Zagreb, 1943. str. 76.

⁷ ŠTEFANEK, Nataša, *Rod Zrinskih u drugoj polovici 16. stoljeća*, Magistarski rad, Zagreb, 1999., str. 18., 23.

⁸ LASZOWSKI, Emil, *Iz prošlosti Vrbovca rodnoga mjesta hrvatskoga bana Petra grofa Zrinskoga. O 300-godišnjici njegovog rođenja (1621.-1921.)*, Zagreb, 1921., str. 23-24.; *Codex Turopoliensis III*, str. 71., 81.; 1921., str. 23-24.

⁹ ŠTEFANEK, Nataša, *Rod Zrinskih...*, str. 19., 21., 24.

duo).¹⁰ Petar II. Zrinski je 1472. od pape i Mletačke Republike zatražio pomoć za obranu Pounja od osmanskih upada. Svjesni ozbiljnosti sigurnosne situacije, Zrinski su se pomirili sa svojim susjedima knezovima Blagajskim te su 1475. s njima potpisali i ugovor o međusobnom prijateljstvu.¹¹

U posljednjem desetljeću 15. stoljeća Osmanlije su pustošile Hrvatskom koja je bila oslabljena plemićkom neslogom hrvatskog i ugarskog plemstva te građanskim ratom, no od tih su upada dobrim dijelom bili pošteđeni posjedi Zrinskih i Blagajskih. Razlog tome je što su isti plaćali danak kojim su stekli izuzeće od haranja. Blagaj na rijeci Sani su Osmanlije zauzeli 1512. godine. Nikola III. je 1513. sudjelovao u bici kod Dubice kad su kršćanske snage predvođene hrvatskim banom Petrom Berislavićem odnijele veliku pobjedu.¹²

No, osmanska je prijetnja opstanku hrvatskoga plemstva i naroda nastupila ne toliko poslije Krbavske bitke, koliko nakon pada ugarskoga Nándorfehérvára 1521. tj. Beograda, Knina i Skradina 1522. te Ostrovice godinu dana kasnije. Tada se zapravo raspao obrambeni sustav kralja Matijaša Korvina. Stoga je upravo u trećem desetljeću 16. stoljeća zabilježen najveći iseljenički val iz Hrvatske.¹³ Prema nekim istraživanjima demografski je gubitak od približno 1450-te pa narednih stotinu godina u hrvatskim srednjovjekovnim zemljama bio oko 3/5 cjelokupne populacije.¹⁴ Poslije Krbavske bitke 1493. godine izvori nigdje više ne spominju Petra II. i njegovog sina Pavla III. Zrinskog što potvrđuje da su iste godine oba poginula u vojsci hrvatskog bana Derenčina. Od tada je posjedima Zrinskih upravljao Nikola III., brat Pavla III. Zrinskog.¹⁵

Nikola III. Zrinski je bio pristaša Habsburgovaca za kraljeve Hrvatske i Ugarske te je već za njegova života počeo uspon obitelji. Zrinski su ispravo procijenili kako im u obrani vlastite baštine i domovine treba zaštita jednog jakog kralja, pošto su sami bili previše slabi da uzmu krunu u svoje ruke.¹⁶ Ovakav stav o priklanjanju jakom kralju bio je suprotan onom o slabim i udaljenim kraljevima u srednjem vijeku kad su Zrinski u konstelaciji ondašnjih političkih prilika mogli sami obnašati mnoge kraljevske prerogative.

S ugarsko-hrvatskim kraljem Ludovikom II. knez Nikola III. se oštro sukobio 1523. godine po pitanju utvrde Novi na Uni. Postoji mogućnost da ga je (kao i naselje) Zrinski podigao bez kraljeve dozvole (uz još jednu omanju pomoćnu fortifikaciju). Kad je Ludovik II. uputio zahtjev da ga preda Ivanu Bánffyju, Nikola III. je ustao oružjem u obranu svojih prava. Kraljeve naredbe, prijetnje i kazne ga pritom nisu pokolebale.

U izmijenjenim okolnostima na terenu, Nikola III. sklopio ugovor s nadvojvodom Ferdinandom I. o ustupanju Novog i Dobre Njive na određeni vremenski rok isključivo radi obrane.¹⁷ Početkom 1523. kralj je Nikolu III. osudio na smrt te ga razbaštinio, a hrvatski ban Ivan Karlović (šogor Nikole III. Zrinskog) i ugarski palatin István Báthory su trebali istjerati

¹⁰ KRMPOTIĆ, Ljudevit, *Izvjestaji o utvrđivanju granica Hrvatskog kraljevstva od 16. do 18. stoljeća*, Hannover-Karlobag-Čakovec, 1997., str. 6.; ŠUNDOV, Mirko, *Uloga Zrinskih i Frankopana u borbi protiv Osmanlija (vojni aspekti)* u: Politička, kulturna i društvena djelatnost Zrinskih i Frankopana u Hrvatskoj (ur. Juraj Kolarić), Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Čakovcu 6. i 7. listopada 2010., Čakovec, 2011., Knjiga sažetaka, ..., str. 153.; Tako su primjerice potkraj ljeta 1483. paše iz Bosne i Srbije s velikom vojskom prešle Unu u tri skupine na putu na pljačkaški pohod u Korušku, na povratku ih je hrvatski ban Matija Gereb sačekao Osmanlije kod Broda Zrinskog na Uni te ih potukao. PAVIČIĆ, Slavko, *Hrvatska vojna...*, str. 59.

¹¹ KRUEHEK, Milan, *Stari feudalni gradovi Zrinskoga Pounja* u: Zrinski zbornik, knjiga XIV. (ur. MILINOVIĆ, Ante), 2./1997., Hrvatska Kostajnica, str. 111.

¹² KLAJIĆ, Vjekoslav, *Povijest Hrvata*, knjiga IV., str. 237., 261., 297.; MILINOVIĆ, Ante, *Zrinsko Pounje...*, str. 142.

¹³ JURKOVIĆ, Ivan, *Klasifikacija hrvatskih raseljenika za trajanja osmanske ugroze (od 1463. do 1593.)*, Migracijske i etničke teme, Volumen 19., Broj 2-3., 2003., str. 148.

¹⁴ AKRAP, Anđelko, *Stanovništvo u Hrvatskoj kroz stoljeća*, Zagreb, 2003.

¹⁵ KRUEHEK, Milan, *Stari feudalni...*, str. 111.

¹⁶ ŠTEFANEK, Nataša, *Rod Zrinskih...*, str. 19.

¹⁷ KRUEHEK, Milan, *Stari feudalni...*, str. 112.

Zrinskog iz Novigrada. Knezovi Erdödy su pleli spletke o suradnji Zrinskih s Osmanlijama, a kad je to postala sumnja i Dvorskog ratnog vijeća u Gracu, knez Nikola III. Zrinski je u namjeri da ih razuvjeri predložio vojni pohod na osmanski Ključ i Kamengrad za četvrti mjesec 1524., a koji bi on osobno vodio.¹⁸

Zrinski je jedino od nadvojvode Ferdinanda I. Habsburškog dobivao koliku-toliku pomoć za obranu svojih posjeda u Pounju. To je uključivalo novac te oružje i streljivo. Tako je Zrinskome u devetom mjesecu 1524. godine Urlich Leisser dostavio puške i barut koje je poslao nadvojvodu Ferdinand I., no došlo je jedno izaslanstvo koje je imalo zadaću preispitati stanje obrane u Pounju, ali i odnos Nikole III. prema Osmanlijama iz Bosne.¹⁹

Knez Nikola III. Zrinski je uslijed nedovoljnih materijalnih mogućnosti, a zabrinut za sudbinu svojih posjeda u Pounju zamolio kralja Ferdinanda I. Habsburškog za vojnu i novčanu pomoć. Istovremeno je isplanirao taktiku navalnog rata s kontranapadima na utvrde koje su već bili zauzeli Osmanlije (Ključ i Kamengrad). Mogući uspjeh otklonio bi osmanske napade u Pounju. U listopadu 1525. godine Nikola III. je sklopio ugovor s kraljem o privremenom ustupanju Novigrada i Dobre Njive u dolini Une na rok od dvije godine.²⁰ Nikola III. je od mladosti ratovao za obiteljske posjede u Pounju, bio je sudionikom bitke kod Dubice kad je hrvatski ban Petar Berislavić pobijedio Osmanlije te privremeno zaustavio njihov prodor. Zrinski je s njime i njegovim rođakom Franjom Berislavićem dogovarao oko postavljanja stalne čvrste obrane protiv neprijatelja.²¹

U vrijeme prve opsade Beča 1529. godine Osmanlije su ponovno pustošile Pounjem, a naredne su godine, usprkos sklopljenom miru, isti zatečeni kako opsjedaju Krupu i kako udaraju na Bužim s okolicom (kojima su vlasnici bili knezovi Keglevići). Ponovo su Zrinski bili optuženi za suradnju s neprijateljem, a stanje bezvlasti je potrajalo sve do 1533., odnosno do sklapanja novog mirovnog sporazuma. No, hrvatsko plemstvo je tada, ipak, ratovalo između sebe.²²

Osnovni su problemi za Zrinske i Pounje bili u nedovoljnoj vlastitoj gospodarskoj i vojnoj snazi te u slaboj i udaljenoj vlasti Ludovika II. Anžuvina, koji Zrinskima nimalo nije pomagao u obrani.²³ Zrinski je 1530. s Osmanlijama sklopio neku vrstu sporazuma o miru, a s tim u vezi plaćao je jedan oblik danka. Zbog toga je bio optuživan za suradnju s Osmanlijama, no možemo reći da je svojom mudrošću u kritičnim trenucima *kupio vrijeme* te Pounje sačuvao od osmanskih pljački te uništavanja posjeda i gradova.

Postoje ocjene kako je Nikola III. u tim teškim vremenima osmanske ekspanzije bio ne samo veliki junak, nego i političar i diplomat.²⁴ Zrinski su tada sprovodili dvostruki način obrane svojih pounjskih posjeda i gradova. S jedne strane su se trudili ne izazivati Osmanlije i s njima u Bosni imati kakve-takve dobrosusjedske odnose. S druge strane su stalno tražili pomoć od kralja, pišući mu da se bez nje mogu samo predati neprijatelju.²⁵

4. NIKOLA IV. ZRINSKI U POTPUNOSTI MIJENJA VOJNU TAKTIKU ZRINSKIH

Nikola IV. Zrinski je rođen 1508., nastavio je s obiteljskom politikom zagovaranja Habsburgovaca te je bio banom Hrvatske, Slavonije i Dalmacije te zapovjednik Szigetvára od 1561. do pogibije 8. IX. 1566., a za njegovo vrijeme obitelj je stekla mnoge posjede u Hrvatskoj

¹⁸ MILINOVIĆ, Ante, *Zrinsko Pounje...*, str. 144.

¹⁹ KRUEK, Milan, *Stari feudalni...*, str. 112.

²⁰ LOPAŠIĆ, Radoslav, *Spomenici Hrvatske krajine*, sv. I., Zagreb, 1882., str. 1, 2-4.; KRUEK, Milan, *Krajiške utvrde Hrvatskog Kraljevstva tijekom 16. stoljeća*, Zagreb, 1995., str. 73.

²¹ KRUEK, Milan, *Stari feudalni...*, str. 111.

²² KLAJČ, Vjekoslav, *Povijest Hrvata*, knjiga V., str. 140-141.

²³ *Hrvatska Kostajnica i Zrin*, Juraj Lončarević (ur.), Zagreb, 1992., str. 29.

²⁴ *Isti*.

²⁵ ŠIŠIĆ, Ferdo, *Hrvatski saborski...*, sv. II., str. 183.; KRUEK, Milan, *Krajiške utvrde...*, str. 125.

i Ugarskoj, a koji su bili neophodan materijalni i demografski uvjet za vojnu aktivnost. Protiv Osmanlija se borio od svoje rane mladosti te je prošao kroz mnogobrojne okršaje. Kao vješt vojnik istaknuo se već u svojoj 21. godini u prvoj opsadi Beča koja je bila od 27. IX. do 14. X. 1529. godine, a kralj Karlo V. Habsburški nagradio ga je tada konjem i zlatom.²⁶

Po smrti Nikole III. u četvrtom mjesecu 1534. posjede u Pounju, Pokuplju i Slavoniji s rudnicima i talionicama srebra u Gvozdanskom i Stupnici naslijedili su njegovi sinovi Ivan I. i Nikola IV. Zrinski. Još iste godine oni su u svom mladenačkom buntu odbili plaćanja danka Osmanlijama, čime su izazvali njihov bijes i žestoku reakciju. Sultan je, uz pristanak kralja Ferdinanda I., isključio njih i njihove posjede iz mirovnih sporazuma iz 1533., poslije te iz onog istanbulskog sklopljenog 1540. godine.

Osmanske trupe su u međuvremenu izvršile brojne upade na posjede i gradove Zrinskih pa tako samo sredinom sedmog mjeseca 1540. bilježimo dolazak oko 30.000 vojnika iz bosanskog i kliškog sandžaka koji su nakon pustošenja opsjedali utvrde Kostajnicu i Zrin. Zrinski su naredne 1541. provalili u Bosnu, zapalili varoši Dubicu i Kamengrad te uzeli veliki plijen.²⁷ Nikola IV. Zrinski se 1539. upleo u sukob između kralja Ferdinanda I. i njegovog carskog generala, a svog prijašnjeg saveznika štajerskog vojskovođe s mnogim pobjedama Hansa Katzianera.

Hans Katzianer je s nekolicinom svojih najbližih suradnika pobjegao u noći uoči bitke kod Gorjana u Slavoniji 1537. godine te se time javno osramotio i bio optužen za veleizdaju. S tim u vezi na crkvenim vratima u Beču je osvanula sljedeća rugalica.

*Katzianer, Ungnad und Schlick,
Die möchten hangen an einem Strick.*²⁸

Za Katzianerom je bila raspisana tjeratica. Najprije se sklonio u Susedgrad, ali ga je ubrzo napustio zbog nesigurnosti. Potom je došao kod Zrinskih koji su mu pred progonom kralja Ferdinanda I. (i kraljevom osudom na smrt) dali privremeno utočište u utvrdi u Kostajnici, očekujući da se Katzianer u međuvremenu opravda i nekako izmiri s kraljem. Zrinski su isprva vodili pomirljivu politiku protiv Osmanlija, a potvrda toga je u ovom slučaju bilo davanje privremenog utočišta i zaštite propalom štajerskom vojskovođi.

No, umjesto dogovora s kraljem, Hans Katzianer²⁹ se upustio u pregovore s Osmanlijama te je pokušao pridobiti i Zrinske. Kada je Nikola IV. odbio svaku suradnju s Osmanlijama, Katzianer je zaprijetio kako će predati Kostajnicu sultanu. Braća Ivan i Nikola IV. Zrinski su se potom sastali s Nikolom Jurišićem 9. VII. 1539. u Ivaniću da bi odlučili kako će postupiti u vezi tog problema. Dogovoreno je kako će kralj dati braći slobodno pismo s oprostom svih počinjenih grijeha te su uz to dogovorene predaje i potvrde prava na neke gradove.³⁰ U konačnici je Nikola IV. dao naredbu da se Katzianera smakne, a naredba je izvršena 27. listopada iste godine u Kostajnici, kad su ga poslije večere ubila dvojica Nikolinih sluga.³¹

²⁶ FINDRIK, Martina, *Povijest obitelji Zrinski* u: Nikola Zrinski Sigetski i sigetska bitka 1566 – 2016, ur. Mladen Houška, Sveti Ivan Zelina, 2016., str. 10.

²⁷ KLAJČ, Vjekoslav, *Povijest Hrvata*, knjiga V., str. 175–180.

²⁸ *Katzianer, Ungnad i Schlick neka vise na istom (jednom) užetu*. Jedna od brojnih rugalica, napisana na crkvenim vratima u Beču, nakon velikog i sramotnog poraza Katzianerove vojske u bici kod Osijeka i Gorjana 1537. godine.

²⁹ Katzianer je u borbi dva kralja za prijestolje bio pristaša Jánosa Szapolyja (Ivana Zapolje) koji je surađivao s Osmanlijama. Ovakvo je Katzianerovo ponašanje išlo na štetu Zrinskih, Pounja i Hrvatske.

³⁰ KLAJČ, Vjekoslav, *Povijest Hrvata*, sv. 3., dio 1., *Doba kraljeva Ferdinanda I., Maksimilijana i Rudolfa (1527. – 1608.)*, Zagreb: 1911., str. 138.

³¹ *Isti*; KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Ivan, *Zrin grad i njegovi gospodari*, Zagreb, 1883., str. 63–64.

Kralj je ovo ocijenio umorstvom neprijatelja. Osmanlije su sve shvatili kao provokaciju te su krenuli u otvoreni rat sa Zrinscima, a prva meta je bila upravo Kostajnica.³² Zrinski su zbog toga čina, ipak pretrpjeli kritike, no važno je istaknuti da su tad jednom zauvijek promijenili svoju obiteljsku obrambenu politiku te prekinuli sa svojim pasivnim odnosom prema Osmanlijama.³³ Konačno, sama brza i žestoka reakcija Osmanlija na Katzianerovo pogubljenje u obliku jakih napada na zrinsko Pounje jasno potvrđuju kako je on itekako bio u dosluhu s njima. Stoga je njegova politika s Osmanlijama direktno išla na štetu kralja, Hrvatske i Zrinskih.³⁴

Više se znanstvenika slaže s konstatacijom kako je pravi rat za posjede Zrinskih u Pounju započeo tek po umorstvu Hansa Katzianera. O silini osmanskih napada, između ostalog, mnogo nam govori pismo kapetana kraljevine Ivana Ungnada štajerskim staležima od 14. III. 1540. u kojem on konstatira da Osmanlije neprestano napadaju, pljačkaju i pale posjede i gradove Zrinskih u dolini Une te odvođe stanovništvo u roblje s očitom namjerom da unište Zrinske.³⁵ No, usprkos svega izrečenoga Osmanlije po Pounju 1540. ipak nisu uspjeli zauzeti ni jednu od utvrda Zrinskih, ali jesu uspjeli učiniti veliku štetu. Sve su uništili na prostorima između njih, a posebno su naškodili Zrinscima uništenjem rudnika u Gvozdanskom čime je bitno smanjena i njihova gospodarska moć. Time su još više postali ovisni o kraljevoj pomoći te sklapanju sporazuma s njim o ustupanju posjeda. Postajalo je jasno da se protuosmanska obrana treba postavljati sa suprotne strane Zrinske gore, odnosno na Kupi.³⁶ Dodatno pogoršanje situacije dogodilo se 1538. padom Dubice čime je bila ugrožena i Kostajnica, strateško važni tvrđi grad Zrinskih.³⁷

Na primjeru Kostajnice možemo najbolje vidjeti na koji je način Nikola IV. Zrinski tridesetih godina 16. stoljeća bio prisiljen organizirati obranu svojih pounjskih posjeda. Zrinski su sami branili svoje utvrde dok god su imali financijskih sredstava. Za to vrijeme su vodili samostalnu obrambenu politiku koja je onemogućavala izravno angažiranje kralja sa svojom vojskom. I u najkritičnijim razdobljima u Pounju je postojala trgovina s od strane Osmanlija zauzetim područjima u Bosni. Zrinski nisu više išli na pregovore s Osmanlijama, premda su dozvoljavali trgovinu s njima. Bili su svjesni da im ona može osigurati neophodan novac za rat. Tako su dozvoljavali dolazak trgovcima iz Bosne na svoje sajmove pa i u samo Gvozdansko. Možemo reći kako se u isto vrijeme ratovalo, trgovalo te njegovala neka vrsta dobrosusjedstva.³⁸

Nakon sprovođenja osmanske strategije spaljene zemlje te gubitka gospodarske snage kao i izostanka ozbiljnije pomoći sa strane, dolazilo je sklapanja ugovora s kraljem o privremenom ustupanju utvrde. Kad se usprkos toga nije ništa promijenilo, Zrinski su pokušali zamijeniti posjede s kraljem za one u Istri ili u Ugarskoj.³⁹ O kršenju ugovora o ustupanju svjedoči nam slučaj kad je kralj 1544. pokušao u međuvremenu prodati utvrde Kostajnicu i Novi Ladislavu Ričanu. Protiv toga je odlučno istupio Nikola IV. Zrinski ustvrdivši kako je on spomenute

³² *Hrvatska Kostajnica i Zrin*, LONČAREVIĆ, Juraj (ur.), Zagreb, 1992., str. 30., 125.

³³ LASZOWSKI, Emilij, *Habzburški spomenici*..., sv. II, str. 451.

³⁴ KRUHEK, Milan, *Krajiške utvrde*..., str. 103.

³⁵ KRUHEK, Milan, *Stari feudalni*..., str. 113

³⁶ LASZOWSKI, Emilij, *Habzburški spomenici Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. II, Zagreb, 1916., str. 454.; KRUHEK, Milan, *Krajiške utvrde*..., str. 125.

³⁷ *Hrvatska Kostajnica i Zrin*, LONČAREVIĆ, Juraj (ur.), Zagreb, 1992., str. 29.; Nikola IV. Zrinski je u pismu kraljici Ani ustvrdio kako Osmanlije jako napadaju njegove posjede i gradove u Pounju, a upravo oni brane Hrvatsku. Istakao je ...*Mi smo svoje blago potrošili i zaista više ne možemo braniti nijedan od naših gradova, a mnogo toga nam je potrebno, jer je i gradova mnogo*... U svom drugom pismu Nikola IV. konstatira da mu za Kostajnicu treba 7.000 dukata godišnje što on ne može financijski podnijeti. *Isti*, str. 30., 32.

³⁸ ŠIŠIĆ, Ferdo, *Hrvatski saborski spisi*, sv. I., Zagreb, 1912., str. 209., 226–228., 243., 248–250.; *Isti, Hrvatski saborski*..., sv. II., Zagreb, 1915., str. 112.; KRUHEK, Milan, *Krajiške utvrde*..., str. 87.

³⁹ MESIĆ, Matija, *Život Nikole Zrinskoga sigetskoga junaka, Zrinjska zvijezda, tristoljetnik sigetkom junaku*, Zagreb, 1866., str. 24.

gradove ustupio kralju radi njihove obrane te da se nije odrekao vlasništva nad njima.⁴⁰ Pedesetih godina 16. stoljeća Zrinski su drugi puta u povijesti svoga roda bili primorani napustiti svoje matične posjede, ovaj put to je bilo Pounje, Pounje se držalo samo do prve jače osmanske vojne akciju. Kostajnicu su nakon mnogih godina i brojnih pokušaja Osmanlije uspjeli zauzeti 27. VII. 1556. godine, prvenstveno zbog slabosti obrane.⁴¹ To se dogodilo tek nakon izdaje kapetana utvrde Pankracija Lusthallerera koji je za to od Osmanlija po svemu sudeći dobio 2.000 dukata. No istoga je sa njegovim pomoćnicima uhvatio zapovjednik utvrde Gvozdansko Tomaš Lukšić te ih pogubio. Slični događaj izdaje dogodio se i 1600. godine s istim krajnjim ishodom (pogubljenje izdajnika, bivšeg kapetana utvrde Paradaisera). Nikola IV. je kao hrvatski ban uspio povratiti Kostajnicu u nekoliko navrata, no nikada ne kroz duže vremensko razdoblje.⁴² U agoniji je cijelo Pounje palo koncem sedmog desetljeća 16. stoljeća.

Nikola IV. Zrinski je darovnicom kralja Ferdinanda I. Habsburškoga 1541. godine, uz brata Ivana dobio posjede Vranskoga priorata. Po brznoj bratovoj smrti iste godine postao je jedinim nasljednikom svih imanja Zrinskih. Nikola IV. se osobito proslavio 1542. godine kad je s 400 Hrvata spasio postrojbe Ferdinanda I. te Peštu u bitki kod Budavára koju su držali Osmanlije, a time je stekao kraljevo povjerenje, a spasio je i brandenburškog nadvojvodu Joachima.

Građani i suvremenici su naveliko slavili njegovo junaštvo, govoreći da ga je sam Bog poslao. Zbog njegovog junaštva i Jurišičeve potpore kralj Ferdinand I. imenovao ga je za hrvatskog bana, a potom i glavnog kapetana Zadunavlja te i Vranskim priorom.⁴³ O istome je kralj izdao potvrdu nastalu u Beču 24. XII. 1542. te je pozvao sve staleže u Hrvatskoj i Slavoniji da mu se kao banu pokoravaju.⁴⁴

Po padu Budima 1542. na sjednici je Ugarsko-hrvatskog državnog sabora u Banskoj Bistrici (*Besztercebánya*) Nikola IV. Zrinski bio imenovan za jednog od dva državna glavna kapetana (*supremus regni Hungariae capitaneus*), odnosno za kapetana Zadunavlja. Obranu od Osmanlija je i ovdje bitno ograničavao manjak potrebnih financijskih sredstava. Plaće za pogranične utvrde teško se moglo namiriti iz ratnog poreza pa je Toma Nádasdy dva puta zbog toga dao 1546. i 1552. ostavke na mjesto kapetana Zadunavlja kada je konstatirao kako da o vojnim pitanjima i obranom granice ne može isključivo upravljati plemstvo.⁴⁵

Mnogo kasnije Nikola VII. Zrinski je napisao *Neque quies gentium sine armis, neque arma sine stipendis, neque stipendia sine tributis haberi quent* (Nemaju mira narodi bez vojske, nema vojske bez plaće, a plaće bez poreza).⁴⁶ Od 1542. do konca 1556. Nikola IV. Zrinski obnašao je čast hrvatskoga bana. U vrijeme banovanja često je boravio u Gvozdanskom, gdje je imao rudnike srebra i kovnicu novca, kao i u ostalim svojim utvrdama u Pounju i Pokuplju. Stoga ne

⁴⁰ BARABAS, Samu, *Codex epistolaris et diplomaticus comitis Nicolai de Zrinio*, I, Budapest, 1898., str. 233, 241.

⁴¹ LASZOWSKI, Emilij, *Habzburški spomenici*..., sv. II, str. 268-269. Premda su u financiranju obrane sudjelovali Štajerska i Kranjska te kralj u ključnim utvrdama Kostajnica i Novi na rijeci Uni je bilo vrlo malo vojnika. Primjerice 1553. godine u Kostajnici 41, a u Novome 31 vojnik, uključujući i zapovjednike. *Isti*.

⁴² BARABAS, Samu, *Codex epistolaris*..., str. 492.; *Hrvatska Kostajnica i Zrin*, LONČAREVIĆ, Juraj (ur.), Zagreb, 1992., str. 32.

⁴³ PEROK, Slavomil, *Životopisne crte grofa Nikole Šubića-Zrinjskoga*, Zagreb., 1861, str. 14–15.; PETHŐ, Gergely, *Rövid magyar krónika. Sok rendbéli főhistoriás könyvekből nagy szorgalmatossággal egybe szedettett és irattatott P. G.-től.* (4-r. 9 lev., 17, 209 l.), Cassán, 1729., str. 112–113.

⁴⁴ BARABÁS, Samu, *Zrinyi Miklós a szigetvári hős életére vonatkozó levelek és okiratok 1535-1565.*, Codey epistolari set diplomaticus comitis Nicolai de Zrinio, I. kötet, Budapest, 1898., str. 37–38.

⁴⁵ PÁLFFY, Géza, *Szent István birodalma a Habsburgok közép-európai államában. A Magyar Királyság és Habsburg Monarchia a 16. században*, doktorat, Budapest, 2008., (www.real-d.mtak.hu.2014), str. 129.

⁴⁶ ZRINSKI, Nikola, *Razmišljanja o životu kralja Matije 1656-1657* u: Zrinski i Europa (ur. DAMJANOV, Jadranka), Zagreb, 2000., str. 172.

čudi kako su Zrinski u XVI. stoljeću kao najveći posjednici morali davati najjače banderije u Hrvatskoj.⁴⁷

Ukoliko uzmemo pod mladenaštvom Nikole IV. Zrinskog razdoblje njegovog života do 1542. godine (*Prva pobjeda- Prima victoria- Első győzelem*, dobivanje časti hrvatskog bana), dakle do njegove 34 godine života, možemo konstatirati kako je u ratničkom smislu ono bilo ispunjeno njegovom svakodnevnim borbom za goli opstanak posjeda i roda. Pounje kao *de facto* jedini (i to neveliki) posjed Zrinskih do 1531., a *de iure* do 1541. godine nije pružalo dovoljan gospodarski i demografski potencijal za ozbiljnije protuudare u dubinu neprijatelja. Osmanlijske aktivnosti u prvim desetljećima 16. stoljeća susjedstva na Uni svodile su se na nagle upade (*akin*), prodore i pljačke krajeva i država daleko iza njihovih posjeda. Oni su pritom zaobilazili utvrde Zrinskih, prepuštajući njihovo osvajanje za neka kasnija vremena kad ovo pogranično područje bude gospodarski i demografski opustošeno.

S Osmanlijama su Zrinski do smrti Nikole III. 1534. godine sklapali primirja uz plaćanje danka. Nikola IV. nije odmah napravio radikalni rez te je nastavio s obiteljskom politikom traženja pomoći od kralja za obranu svojih posjeda i domovine. Ista je bila cijelo vrijeme simbolična, više se radilo o moralnoj podršci. Tek umorstvom štajerskog vojskovođe Hansa Katzianera dolazi do radikalne promjene obiteljske obrambene politike koja je rezultirala velikim vojnim uspjesima Nikole IV. Zrinskog 1542. godine.

5 . DISCIPLINA MILITARIS - NIKOLA IV. KAO ZAČETNIK VOJNOG NAUKA ZRINSKIH

Proučavajući život Matijaša Korvina-Kralja viteza Nikola VII., praunuk Nikole IV. Zrinskog je ustvrdio...*kraljevima ni jedan zanat nije toliko potreban koliko 'bene imperare', dobro zapovijedati. Ako zna taj zanat, zna sve. Tako je i vojnim generalima dovoljan taj zanat ako i druge ne znaju; qui bene imperat, bene obeditur (Tko dobro zapovijeda, toga dobro slušaju). Disciplina se militaris sastoji u tome: znati od čega se sastoji i znati zapovijedati prema njoj.*⁴⁸ Još je pridodao ...*Mi Mađari, bome, otkad je je umro kralj Matija ni ne znamo što je disciplina (militaris). Bez nje vojska nije vojska, nego confusio,*⁴⁹

Sama je Krbavska bitka od 9. IX. 1493. ukazala na lošu taktiku kršćanske vojske zbog čega je poginulo nekoliko tisuća vojnika, među kojima je bio i Petar II. Zrinski. U povijesti ratovanja uz hrabrost i muževnu snagu ratnika, važno mjesto u vođenju, zapovijedanju i ostvarenju zadatah vojnih ciljeva imaju i vojna strategija, taktika, operatika te logistika. O tome da se po pitanju vojnog umijeća nešto bitno napravilo na bolje svjedoči nam odlično umijeće ratovanja Nikole IV. Sigetskog pod Sigetom 1566. godine.⁵⁰

Svakako je važno istaknuti kako je iz stalne vojne ili ratne službe (grč. *πολεμική*⁵¹ -polemiki, odnosno *πολεμική υπηρεσία* - polemiki ypiresía) zabilježeno i samo poboljšanje vojnog umijeća (grč. *στρατηγία*⁵² - stratigia, odnosno *στρατιωτική ηγεσία*- stratiotiki igesia) Zrinskih u 16. stoljeću, kao što smo već istakli posebno, a po nekim ocjenama i počevši od Nikole IV. Zrinskog. Isto će u obitelji Zrinskih kasnije u 17. stoljeću biti zaokruženo o znanosti o vođenju rata pjesnika i vojskovođe (*költő és hadvezér*) Nikole VII. Zrinskog. Ova obiteljska karakteristika imala je za posljedicu uspješno ratovanje Zrinskih protiv neprijatelja što je ovaj vrlo brzo zamijetio te je prema Zrinskima imao strahopoštoavnje (u osmanskim narativnim

⁴⁷ PAVIČIĆ, Slavko, *Hrvatska vojna...*, str. 91.

⁴⁸ *Isti*, str. 168.,190-191.

⁴⁹ *Isti*, str. 191.

⁵⁰ ŠUNDOV, Mirko, *Uloga Zrinskih...*,str. 20.

⁵¹ ARISTOTEL, *Nikomahova etika*, Zagreb, 1992., str. 1.

⁵² *Isti*.

izvorima dato je posebno priznanje već i samim njihovim spominjanjem kad su imenovani kao *Zrinski-ođlu, Zirin-ođlu, Zirinođlu, 'željezni kolac'...*).⁵³

Uz ratničku odvažnost, permanentno razvijanje vojničke vještine i vojnog nauka, nabavu novog naoružanja, održavanje fortifikacija, jednaku važnost su za obranu zrinskih posjeda i Zemalja Krune Svetog Stjepana (*A Szent Korona Országai*) imali i obiteljska ženidbena politika (vojna, politička i gospodarska komponenta) sa višestrukim širenjem broja vlastelinstava i gradova, strateški važno opredjeljivanje za Ferdinanda I. Habsburškog-a ne za Ivana Zapolju (*János Szapoly*), vlastiti rudnici i kovanje vlastitog novca, bavljenje trgovinom, razvijanje poljoprivredne proizvodnje i dr. Zapravo, sve navedeno je bilo potrebno za opstanak Zrinskih te Hrvatske i Ugarske u 16. i 17. stoljeću, odnosno bez samo jedne od spomenutih komponenti Zrinski bi od strane neprijatelja bili zatrti kao magnatski rod s vrlo neizvjesnom sudbinom Ugarske i Hrvatske.

LITERATURA/REFERENCES

- AKRAP, Anđelko (2003):** Stanovništvo u Hrvatskoj kroz stoljeća, Zagreb
- ARISTOTEL (1992):** Nikomahova etika, Zagreb
- Barabás, Samu (1898):** Codex epistolaris et diplomaticus comitis Nicolai de Zrinio, I, Budapest
- BARABÁS, Samu (1898)** Zrinyi Miklós a szigetvári hős életére vonatkozó levelek és okiratok 1535-1565., Codey epistolari set diplomaticus comitis Nicolai de Zrinio, I. kötet, Budapest
- FRIDRIK, Martina (2016):** Povijest obitelji Zrinski u: Nikola Zrinski Sigetski i sigetska bitka 1566. – 2016, ur. Mladen Houška, Sveti Ivan Zelina
- LONČAREVIĆ, Juraj (1992):** Hrvatska Kostajnica i Zrin, Zagreb
- JURKOVIĆ, Ivan (2003):** Klasifikacija hrvatskih raseljenika za trajanja osmanske ugroze (od 1463. do 1593.), Migracijske i etničke teme, Volumen 19., Broj 2-3.
- KALIĆ, Vjekoslav (1911):** Povijest Hrvata, sv. 3., dio 1., Doba kraljeva Ferdinanda I., Maksimilijana i Rudolfa (1527. – 1608), Zagreb, 1911., Isti, Povijest Hrvata, sv. 4., Zagreb
- LOPAŠIĆ, Radoslav (1882):** Spomenici Hrvatske krajine, sv. I., Zagreb
- KRUHEK, Milan (1995):** Krajiške utvrde Hrvatskog Kraljevstva tijekom 16. stoljeća, Zagreb
- KRUHEK, Milan (1997):** Stari feudalni gradovi Zrinskoga Pounja u: Zrinski zbornik knjiga XIV. (ur. MILINOVIĆ, Ante), 2./1997., Hrvatska Kostajnica.
- KRMPOTIĆ, Ljudevit (1999):** Izvještaji o utvrđivanju granica Hrvatskog kraljevstva od 16. do 18. stoljeća, Hannover-Karlobag-Čakovec
- KUKULJEVIĆ Sakcinski (1883):** Ivan, Zrin grad i njegovi gospodari, Zagreb
- LASZOWSKI, Emili (1916):** Habzburški spomenici Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, sv. II, Zagreb
- LASZOWSZKI, Emil (1921):** Iz prošlosti Vrbovca rodnoga mjesta hrvatskoga bana Petra grofa Zrinskoga. O 300-godišnjici njegovog rođenja (1621.-1921.), Zagreb
- LOPAŠIĆ, Radoslav (1882):** Spomenici Hrvatske krajine, sv. I., Zagreb
- MESIĆ, Matija (1866):** Život Nikole Zrinskoga sigetskoga junaka, Zrinjska zvijezda, tristoljetnik sigetskom junaku, Zagreb
- MILINOVIĆ, Aleksej (2004):** Svjetla i tmine viteza Katzianera, Pretetinec

⁵³ VLAŠIĆ, Anđelko, *Osmanski napadi na Međimurje tijekom 17. stoljeća u osmanskim narativnim izvorima*, Podravina, Vol. 20., broj. 39., Koprivnica 2021., str. 123–124.

- MILINOVIĆ, Ante (1997):** Zrinsko Pounje na udaru tursko-vlaške agresije 1415.-1606. godine u: Zrinski zbornik, knjiga XIV. (ur. MILINOVIĆ, Ante), 2./1997., Hrvatska Kostajnica
- PÁLFFY, Géza (2008):** Szent István birodalma a Habsburgok közép-európai államában. A Magyar Királyság és Habsburg Monarchia a 16. században, doktorat, Budapest
- PAVIČIĆ, Slavko (1943):** Hrvatska vojna i ratna povijest i Prvi svjetski rat, Zagreb
- PEROK, Slavomil (1861):** Životopisne crte grofa Nikole Šubića-Zrinjskoga, Zagreb
- PETHŐ Gergely (1729):** Rövid magyar krónika. Sok rendbéli főhistoriás könyvekből nagy szorgalmatossággal egybe szedett és irattatott P. G.-túl. (4-r. 9 lev., 17, 209 l.), Cassán
- ŠIŠIĆ, Ferdo (1915):** Hrvatski saborski spisi, sv. I. , Zagreb, 1912.; Isti, Hrvatski saborski..., sv. II., Zagreb
- ŠTEFANEC, Nataša (1999):** Rod Zrinskih u drugoj polovici 16. stoljeća, Magistarski rad, Zagreb
- ŠUNDOV, Mirko (2011):** *Uloga Zrinskih i Frankopana u borbi protiv Osmanlija (vojni aspekti)* u: Politička, kulturna i društvena djelatnost Zrinskih i Frankopana u Hrvatskoj (ur. Juraj Kolarić), Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Čakovcu 6. i 7. listopada 2010., Čakovec
- VLAŠIĆ, Anđelko (2021):** *Osmanski napadi na Međimurje tijekom 17. stoljeća u osmanskim narativnim izvorima*, Podravina, Vol. 20., broj. 39., Koprivnica
- ZRINSKI, Nikola (2000):** *Razmišljanja o životu kralja Matije 1656-1657* u: Zrinski i Europa (ur. DAMJANOV, Jadranka), Zagreb

DANIJEL TATIC

SVETOZAR BOROJEVIĆ U OBRANI UGARSKE 1914 –1915
SVETOZAR BOROJEVIĆ IN DEFENSE OF HUNGARY 1914–1915.

ABSTRACT

Svetozar Borojević was born into a military family on December 2, 1856 in the village of Umetić, which was located in the area of the former Military Krajina. Borojević's military training began when, at the age of nine, he went to school in the lower military school in Sremska Kamenica and continued his education in the Higher military school in Kisego, and in 1872 he joined the army in Pécs as a cadet of the 52nd Hungarian regiment. In 1874, he graduated from the cadet school in Libeau near Graz, and in 1878, as a member of the Hungarian Home Guard, he experienced his first war experience in the occupation of BiH and received his first award, the Cross for Military Merit with War Decoration. He remained in the 52nd Hungarian Regiment until the end of the War School in Vienna in 1884, when he transferred to the Command of the 15th Corps in Sarajevo. In addition to his active military career, Borojević was also a lecturer in military tactics, organization and war history at the prestigious Teresian Military Academy in Vienna's Novo Mesto (1887-1891) and the officers' school in Košice in 1895. He continued his exemplary military career in Prague's 8th corps, in 1904 he received the rank of major general, and the very next year he became the commander of the 14th infantry brigade in Petrovaradin. In 1907, he became the head of the Zagreb Croatian-Slavonic VII. of the Home Guard district command, and in 1912 he took command of the 6th corps in Košice and was awarded the rank of infantry general.

Keywords: Svetozar Borojević, Hungary, World War I., 1914/1915.

Ključni rječ: Svetozar Borojević, Ugorska, I. Svjetski rat, 1914/1915.

1. UVOD

Svetozar Borojević rođen je u vojničkoj obitelji 2. prosinca 1856. godine u selu Umetić koje se nalazilo na području nekadašnje Vojne Krajine¹. Borojevićeva vojna izobrazba započinje kad s devet godina odlazi na školovanje u nižu vojnu realku u Sremskoj Kamenici te se nastavlja s školovanjem u Višoj vojnoj realci u Kisegu, a 1872. stupa u vojsku u Pečuhu kao kadet 52. ugarske pukovnije. 1874. završava kadetsku školu u Libeauu kod Graza te 1878. kao pripadnih ugarskog domobranstva doživljava svoje prvo ratno iskustvo u okupaciji BiH i dobiva prvo odličje, Križ za vojne zasluge s ratnom dekoracijom. U 52. ugarskoj pukovniji ostaje sve do završetka Ratne škole u Beču 1884. kada prelazi u Zapovjedništvo 15. zboru u Sarajevu. Pored aktivne vojne karijere Borojevića nalazimo i na mjestu predavača vojne taktike, organizacije i ratne povijesti na prestižnoj Terezijanskoj vojnoj akademiji u Bečkom Novom Mestu (1887.-1891.) i časničkoj školi u Košicama 1895. godine. Uzornu vojnu karijeru nastavlja u praškom 8. zboru, 1904. dobiva čin general bojnika, a već iduće godine postaje zapovjednikom 14. pješačke brigade u Petrovaradinu. 1907. dolazi na čelo Zagrebačkog hrvatsko-slavonskog VII. domobranskog okružnog zapovjedništva, a 1912. preuzima zapovjedništvo nad 6. zborom u

¹ Vojna Krajina naziv je za pogranično područje Habsburške Monarhije formirano 1527. u cilju obrane od Osmanlija. Austrougarskom okupacijom BiH Vojna krajina gubi svoj primarni smisao pa 1881. biva rasformirana.

Košicama i dobiva čin generala pješništva. Iako ostatak života namjerava provesti u ugarskim Košicama, izbijanjem rata Borojević na mjestu zapovjednika košičkog zbora kreće u obranu Ugarske te zahvaljujući uspjesima u prvim okršajima s ruskim snagama doživljava slavu koja će ga pratiti do samog kraja rata. Vojskovođa bez izgubljene bitke biti će slavljem diljem Monarhije i njezinih saveznica, a protivnici će ga nakon rata proglasiti jednim od najsposobnijih vojskovođa Prvoga svjetskog rata. U ovom radu biti će prikazana Borojevićeva uloga u obrani Ugarske 1914./1915. i njegova percepcija u javnosti.

2. ODLAZAK NA ISTOČNO BOJIŠTE

Atentat u Sarajevu koji je na prijestolonasljednika Franju Ferdinanda i njegovu suprugu izvršio mladi velikosrpski terorist, Gavrilo Princip, pokrenuo je lavinu događaja koji su munjevitom brzinom gurnuli svijet u rat do tada neviđenih razmjera. U pozadini atentata stajao je vojni vrh Kraljevine Srbije, ruskog satelita preko kojeg je Rusija nastojala proširiti svoj utjecaj na Balkanu zaogrnut u ideju panslavizma.

Kada je 1. kolovoza Austro-Ugarska proglasila opću mobilizaciju,² Borojević je bio na mjestu zapovjednika zbora u Košicama, 3. kolovoza objavljena je njemačka objava rata Rusiji³ što je podiglo na noge stanovništvo gornje Ugarske. U Košicama su održavani domoljubni skupovi, a mnoštvo koje se 3. kolovoza 1914. okupilo pred Borojevićevim zapovjedništvom kako bi podržalo vojsku nagnalo je Borojevića da sa balkona svog ureda zahvali građanstvu na podršci i zamoli ih na ustrajnost u velikoj bitci za koju se znalo da će se odvititi na galicijskim ravnicama.⁴ Cilj vojnog vrha ruske vojske bio je slamanje austrougarskog otpora u Galiciji te proboj preko Karpata i zauzimanje mađarske prijestolnice. Od austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine, zadnjeg ratnog angažmana austrougarske vojske, prošlo je čak 36 godina pa stoga i ne treba čuditi da je Borojević bio jedan od tek petorice zapovjednika zbora s ratnim iskustvom.⁵

Uskoro su objavljene prve vijesti o sukobima s ruskom vojskom,⁶ koje su predstavljali tek izvidničke akcije koje su u protivničkom teritoriju poduzimale konjičke postrojbe i bile su tek najave velikih manevarskih bitaka koje će se odvititi na galicijskim poljima po završetku mobilizacije.

3. BITKA KOD KOMAROWA I PREUZIMANJE ZAPOVJEDNIŠTVA NAD 3. VOJSKOM

U Galicijskoj bitci⁷ (18. kolovoza do 11. rujna 1914.) Borojevićev 6. zbor djeluje u sklopu 4. vojske pod zapovjedništvom generala Moritza Auffenbergera. Borojevićeve snage bile su korištene u strateškim manevrima na području između rijeka Visle i Buga. Na samom početku bitke 4. vojska drži položaje između 1. i 2. vojske kod tvrđave Przemyśl. Na sjevernom dijelu bojišnice 1. vojska uspijeva poraziti ruske snage u Bitki kod Krasnika (23. – 25. kolovoza), nakon čega dolazi do konfrontacije 4. austrougarske i 5. ruske vojske u Bitki kod Komarówa (26. kolovoza – 1. rujna). Auffenbergerov plan okruživanja ruske 5. vojske kod Komarówa

² Sveopća mobilizacija, Jutarnji list, br. 734, Zagreb, 1. kolovoza 1914., 3.

³ Rat Njemačke i Rusije, Jutarnji list, br. 737, Zagreb, 3. kolovoza 1914., 1.

⁴ Die Begeisterung in Oberungarn, Reichpost, br. 364, Beč, 4. kolovoza 1914., 7.

⁵ Die ersten Kriegsdekorationen, Czernowitzer Tagblatt, Černovice, 19. kolovoza 1914., 2.

⁶ Naše čete prodiru preko granice i sjedinjuju se s njemačkom vojskom, Jutarnji list, br. 742, Zagreb, 8. kolovoza 1914., 1.; Odbijana ruska navala na našu granicu, Jutarnji list, br. 743, Zagreb, 9. kolovoza 1914., 1.

⁷ U Galicijskoj bitci sukobile su se ruska 3., 4., 5. i 8. vojska s austrougarskim snagama koje su sačinjavale vojne skupine Kövess i Kummer te 1., 3. i 4. vojska.

naišao je na žestok otpor ruskog 25. zbora zbog čega su Auffenbergove snage ostale blokirane. Borovečev 6. zbog uspijeva izvršiti proboj ruskih linija, zauzima Komarów i prisiljava ruske snage na povlačenje. Uspjeh 6. zbora označio je kraj Bitke kod Komarówa i početak slave Borojevićevog vojnog genija. Njegova kratka biografija počinje se objavljivati u tiskovinama diljem Monarhije, a on sam u izjavama hvali vojnike koji su se borili pod njegovim zapovjedništvom. Bila je to tek prva u nizu Borojevićevih pobjeda i početak slavljenja Borojevićevog lika u tiskovinama.⁸

Porazi 3. vojske kod Gnjile Lipe (26. – 30. kolovoza) i Rave Ruske (3. – 11. rujna) prisilili su cjelokupne austrougarske snage na strateško povlačenje na lakše obranjive položaje na obroncima Karpata pri čemu je tvrđava Przemysł ostala izolirana i pripremljena na dugotrajnu opsadu, a Auffenbergova 4. vojska je zauzela položaje na crti Gorlice – Tarnówa.⁹ Porazom 3. vojske u Bitki kod Gnjile Lipe s njezinog čela smijenjen je general Rudolf von Brudermann, a na njegovom mjesto, 5. rujna 1914., postavljen je Svetozar Borojević. O imenovanju Borojevića na mjesto zapovjednika 3. vojske austrijski časnik i vojni pisac Edmund Glaise von Horstenau navodi da je 3. vojska tada za zapovjednika dobila jakoga i energičnoga generala.¹⁰ Publicitet pobjednika koji je dobio u javnosti i vojsci uspjehom u Bitki kod Komarówa Borojević vješto koristi kako bi podigao moral vojnicima teško stradale 3. vojske pa im u svom prvom obraćanju po preuzimanju zapovjedništva navodi da na mjesto njihovog zapovjednika dolazi kao pobjednik.¹¹ Stanovništvu Košica pak poručuje da s povjerenjem gledaju u budućnost i moli ih za strpljenje.¹² U svojim budućim obraćanjima javnosti Borojević će zadržati istu retoriku, uvijek će pozivati na strpljenje i ulijevati nadu u pobjedu pa će svaka daljnja pobjeda ostavljati prizvuk proročanskog ispunjenja Borojevićevih riječi te podizati njegov ugled u javnosti.

4. OSLOBOĐENJE PRZEMYSLA I BITKA KOD LIMANOVE

Padom Lavova, 11. rujna 1914., završila se Bitka za Galiciju, a austrougarske snage formirale su liniju obrane Ugarske na Karpatima. Čak 160 kilometara iza borbenih redova ostala je tvrđava Przemysl kao isturena točka obrane koja je svoje oslobođenje čekala upravo od Borojevićeve 3. vojske. Horstenau u svojim memoarima navodi kako je Borojević pred ofenzivu na Sanu okupio svoje generale ispred sjedišta stožera u Nowy Sączu te im održao govor u kojem im je govorio o nužnosti rata i žrtvama koje će morati podnijeti. Horstenau navodi da ga je tada Borojevićev nastup asocirao na Fridrika II. kada je svojim vojnicima u Bitki kod Kolina 1757. uzviknuo izreku po kojoj će ostati upamćen u povijesti: „Hunde, wollt ihr ewig leben?“.¹³

Ruska opsada Przemysla započela je 24. rujna, a Borojević na čelu 3. vojske kreće u probijanje ruske opsade već 3. listopada, što je primoralo Ruse da krenu s napadom na tvrđavu prije no što im je stiglo teško topništvo neophodno za uništenje utvrđenih položaja. Rezultat toga je bio ruski neuspjeh uz gubitak čak 40.000 vojnika.¹⁴ Upravo je taj gubitak učinio suludim svaki

⁸ Tatić Danijel (2019): Feldmaršal Svetozar Borojević – životopis prešućenoga velikana, Despot Infinitus, Zagreb, 40–42.

⁹ Glaise-Horstenau Edmund (1930–39): Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914–1918. Band I, Bailagen I., Verlag der Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, Wien, prilog 14.

¹⁰ Glaise-Horstenau Edmund (1930–39): Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914–1918., Vom Kriegsausbruch bis zum Ausgang der Schlacht bei Limanowa-Lepanów; 1. Das Kriegsjahr 1914., Verlag der Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, Wien, 272.

¹¹ General Svetozar pl. Borojević, Banovac, br. 17, Petrinja, 22. travnja 1916., 2.

¹² Pismo vojnog zapovjednika Borojevića, Jutarnji list, br. 846, Zagreb, 15. listopada 1914., 1.

¹³ Glaise Horstenau, E., Feldmarschal von Borojevic, Oesterreichische Wahrzeitung, br. 39, Beč, 29. svibnja 1920., 1.

¹⁴ Zelenika Milan, (1962): Prvi svetski rat 1914, Vojno delo, Beograd,., 563–

okršaj s Borojevićevom 3. vojskom. Kada su Borojevićeve snage, 12. listopada, stigle do tvrđave Przemysl, glavnina ruskih snaga već je u povlačenju prešla rijeku San.¹⁵ Blokada Przemysla bila je riješena zahvaljujući brzom reakciji Borojevićeve 3. vojske koja se u tom napadu sukobila tek sa zaštitnicom ruskih snaga u povlačenju. Tiskovine su prenijele izvještaj ratnog izvjestitelja „Pester Loyda“ koji opisuje uzorno držanje i dobro raspoloženje 3. vojske.¹⁶ I ova pobjeda, izvojevana brzo i odlučnom reakcijom, pridonijela je Borojevićevoj popularnosti, a on je za taj uspjeh odlikovan Velekrižem Leopoldova reda s ratnom dekoracijom.¹⁷

Nakon oslobođanja Przemysla Borojević je u svom ratnom uredu, smještenom u jednoj obučarskoj radionici, primio ratne izvjestitelje. Borojevićev ured smješten u obučarskoj radionici postao je odgovor na sve pritužbe zarobljenika i vojnika oko loših uvjeta smješta. Ako je Borojević mogao voditi rat i pobjeđivati iz šusterske radionice, kako se onda ikoji zarobljenik ili vojnik mogao požaliti na uvjete u kojima je bio smješten.¹⁸ Tom prilikom je dao izjavu u kojoj je u, maniri na kojoj mu mogu pozavidjeti i najvještiji političari, izvjestitelje pozdravio u ime vojske za koju je naveo da mu predstavlja čast biti joj na čelu. Istaknuo je kako vojska nema tajni te napomenuo da zna da oni ne mogu izvijestiti o svemu što žele, ali i izrazio uvjerenje da će doći dan kada će otvoreno moći izvijestiti o svemu što su vidjeli te rekao: „Da Rusi imaju naše pješaštvo, oni bi danas bili u Beču, a da mi imamo toliko topništva koliko Rusi, mi bi bili u Kijevu. Ne smijete zaboraviti da Rusija u Europi ima dvaput više stanovnika od Austro-Ugarske. Ako mi danas pobijemo tisuću Rusa, sutra ih je opet pet stotina. Mi smo se dosad borili u omjeru 1:3, sada se borimo u omjeru 1:2, a doći će vrijeme kada ćemo se boriti u omjeru 1:1. Onda se nadam da ćemo vam moći poslužiti s onim katastrofama koje javnost očekuje. Ali dotad se morate strpjeti.“¹⁹

Upravo će ovo Borojevićevo predviđanje o omjeru sukobljenih strana postati jednim od najcitiranijih predviđanja kojima se umirivala javnost Austro-Ugarske. Dojam javnosti o Borojevićevoj nepogrješivosti počeli su koristiti i političari u svom obraćanju javnosti. Jedan od primjera je i ugarski političar Julius Andrassy²⁰, koji 1915. godine u novinskome prilogu o ratu iznosi uvjerenje u konačnu pobjedu te prisjećajući se skepticizma javnosti na početku rata navodi: „... general Borojević, jedan od naših najsposobnijih i najtalentiranijih generala, govorio je nemirnoj javnosti, završavajući svoje primjedbe savjetom: 'Strpljenje, strpljenje, strpljenje. Ne mogu ništa više i bolje od toga reći za sada.“²¹

Zbog poraza njemačke 9. vojske na rijeci Visli 31. listopada austrougarske snage bile su primorane na povlačenje pa Rusi 9. studenoga započinju novu opsadu Przemysla. Krajem studenoga poduzeta je zajednička protuofenziva njemačkih i austrougarskih snaga u kojoj je Borojeviću prepuštena obrana Karpata od ruske 8. vojske. Početkom prosinca su Nadvojvoda Josef Ferdinand, koji je došao na čelo 4. vojske nakon smjene Auffenbergera, i Borojević iskoristili priliku i probili se kroz prazninu koja je tijekom bitke nastala između dviju ruskih vojski te potukli rusku 3. vojsku kod Limanove, zbog čega su ruske snage koje su navaljivale na Karpate bile primorane na uzmak.²² Ovim potezom su obranjeni Krakow i Karpati, a sama

575.

¹⁵ Daljnje pobjede kod Przemysla, Jutarnji list, br. 845, Zagreb, 14. listopada 1914., 1.

¹⁶ Ratni izvjestitelj o bojevima u Galiciji, Jutarnji list, br. 854, Zagreb, 20. listopada 1914., 1.

¹⁷ Visoka odlikovanja u vojsci, Obzor, br. 306, Zagreb, 5. studenoga 1914., 3.

¹⁸ Bei den gefangenen Russen, Prager Tagblatt, br. 310, Prag, 10. studenoga 1914., 3-4.

¹⁹ Ratni dopisnici kod generala Borojevića, Novosti, br. 288, Zagreb, 22. listopada 1914., 3.

²⁰ Grof Julius Andrassy (1860. – 1929.), sin ugarskoga premijera Gyule Andrassyja, bio je posljednji austrougarski ministar vanjskih poslova. Na toj dužnosti bio je samo devet dana prije no što je podnio ostavku 1. studenoga 1918. godine.

²¹ Andrassy Julius (1915): The World War, Austrian and Hungarian Notabilities on the War, Supplement to 'The Continental Times', Berlin, 19.

²² Zelenika Milan (1962): Prvi svjetski rat 1914, Vojno delo, Beograd, 621-627.

bitka je otkrila manevarski značaj područja Gorlica, koji će austrougarske snage uspješno iskoristiti u ofenzivi u proljeće 1915. godine.

Slamanjem ruskog pohoda na Karpate Borojević je stekao slavu branitelja Ugarske. Pišući o Borojeviću i o njegovoj ratnoj spremi dopisnik „Az Ujsaga“ navodi: „Nije ni bilo davno kada je još Borojević bio zapovjednik u Košicama. Tko bi onda bio mislio da ćemo danas upirati oči u toga generala kao u kakvoga Boga, da ćemo ga obožavati, osobito mi Mađari čiju domovinu i on brani. Velim našu domovinu jer napokon naša domovina ne počinje s Karpatima. Ne, moram doduše reći da ne znam točno gdje stoji vojska Borojevićeve, ali svakako znam da brani našu domovinu i to s velikim uspjehom... Mi možemo biti uvjereni da Rusi, ako stoje naprotiv četa Borojevićevih, mogu dospjeti samo tako daleko kako ih daleko on pusti i to samo uz velike i skupo plaćene žrtve. To znamo svi mi. A znamo i to da ime Borojevićevo svuda slijede samo vijesti pobjede, kao što će i on zadati Rusima odlučni udarac. Borojević kao vođa čete ne poznaje nikakvih razlika. Njemu je svaki vojnik jednako drag imao on zlatni ovratnik ili je običan vojnik bez ikakve zvijezde. Glavno je da je netko dobar vojnik, pouzdan, odvažan i pošten čovjek. U početku rata rekao je on da na svakoga našeg jednog vojnika otpadaju tri Rusa. Danas otpadaju na jednoga našeg vojnika samo dva Rusa. Kada će se protiv našega čovjeka boriti samo jedan Rus, tada će doći čas obračuna.“²³

Borojević koji je stajao na braniku mađarske domovine, u kojoj je na koncu planirao provesti ostatak života, uživao je simpatije Mađara, a ta simpatija bila je obostrana. O tome nam pored ostaloga svjedoči i sam Borojević u izjavi koju je dao mađarskom listu „Gazda Szövesteg“. Kada je bio zamoljen za komentar vojne sprema mađarskog seljaka, Borojević je odgovorio: „Mađarski seljak, taj biser nacije, bori se veličanstveno. On je hrabar i izdržljiv, gotovo pa neosjetljiv na nepogode i poteškoće, uvijek vedar, poslušan i nježan poput dobrog djeteta. Mađarski seljak rado daje i posljednju kap svoga znoja i krvi. Prije 36 godina, tijekom opsade Sarajeva, naučio sam cijeniti mađarskoga seljaka. Danas, nakon Tomasowa, Grodeka, Przemysla i nakon mnogih drugih borbi, jednostavno mu se divim. Bog čuva najsnažnije stupove Mađarske, mađarske seljake.“²⁴

5. OBRANA UGARSKE NA KARPATIMA U ZIMI 1915.

Budući da je do kraja 1914. godine situacija na Zapadnom bojištu prešla u rovovski rat, a na Istočnom bojištu se još uvijek mogao odvijati manevarski rat, Rusija je u dogovoru s Antantom pripremala veliko ofenzivu u kojoj su središnji položaji trebali ostati u defenzivi, sjeverno krilo ruskih snaga imalo je zadaću proboja u Prusiju, a južno je pak trebalo poduzeti premoćnu ofenzivu na Karpatima i izvršiti proboj u pravcu Budimpešte. Istovremeno su i Središnje sile pripremale ofenzivu na ruske položaje, zbog čega Nijemci upućuju svoju Južnu vojsku na Karpatsko bojište. Istočni dio karpatske bojišnice držale su snage generala Karla von Pflanzer-Baltina, a zapadni Svetozara Borojevića.

Dva dana prije planiranog početka ruske ofenzive, 23. siječnja 1915., započela je ofenziva austrougarskih i njemačkih snaga u uvjetima planinskog ratovanja koji su po dotadašnjim vojnim stratezima bili neizvedivi. Dvadeset divizija Borojevićeve 3. i njemačke Južne vojske sudjelovalo je u ofenzivi koja se odvijala u nezamislivo teškim uvjetima. Povijest dotad nije pamtila akciju u kojoj su se tako velike snage borile na snijegom zatrpanim i gotovo neprohodnim planinskim visinama, bez zaklona i odmora, uvijek na udaru neprijatelja naviknutoga na zimske uvjete. Ionako teški vremenski uvjeti znatno su se pogoršali u drugoj polovini siječnja. Snježne mećave i temperature koje su noću dosezale i do minus 25 stupnjeva

²³ Mađarski dopisnik o Borojeviću, Obzor, br. 350, Zagreb, 19. prosinca 1914., 2.

²⁴ General Borojevic über den Heldenmut der ungarischen landwirte, Neue Freie Presse, br. 18080, Beč, 23. prosinca 1914., 6.

odnosile su više žrtava od neprijateljske paljbe. U takvim uvjetima ratovanja pokušaji proboja ostali su bezuspješni, a zapovijed o obrani Ugarske do posljednjeg čovjeka posebno je pogodila Borojevićeve snage koje su se nalazile na pravcu navale ruskih snaga koje su imale zadaću proboja do Budimpešte. Austrougarsko zapovjedništvo je imalo krive podatke o stanju ruskih snaga. Vjerovalo se da nasuprot Borojevićevih 15 stoji 12 ruskih divizija, stvarnost je bila puno teža jer su Borojevićeve snage zapravo bile čak dvostruko nadjačane. U strahu od ugroze Budimpešte, Vrhovno zapovjedništvo odbija Borojevićev plan provođenja elastične obrane i traži od njega da ne odstupi u obrani već da se položi do zadnjeg čovjeka. No Borojević je bio svjestan da se na taj način njegove iscrpljene snage, razvučene samo na prvoj liniji obrane duljoj od 160 kilometara i bez pričuve, neće uspjeti oduprijeti nadmoćnijem neprijatelju pa odbija poslušati zapovijed i nastavlja sa svojim planom. Njegova taktika predviđala je izmjenično uzmicanje na određenim mjestima, uz paralelno pružanje grčevitoga otpora na drugima. U konačnici se pokazalo da je bio u pravu. Umjesto zauzimanja Budimpešte, ruske snage uspjele su zauzeti tek malo mjesto Mezölaborcz smješteno 80-ak kilometara sjeveroistočno od Košica. Borojevićeve snage su tijekom dvotjednih borbi bile prepolovljene, ali većina od 92.000 vojnika bila izbačena iz stroja zbog bolesti, što dovoljno govori o uvjetima pod kojim su vođene operacije u Karpatima. Iako je zapovjedništvo od Borojevića tražilo da iskoristi svoj utjecaj kako bi motivirao vojsku da povрати izgubljeno područje, Borojević je bio svjestan da je ta zadaća u teškim zimskim uvjetima i s obzirom na raspoloživ broj vojnika neizvediva pa se ofenziva odgađa do dolaska pojačanja i poboljšanja vremenskih uvjeta.

Iako je činjenica da se ruske snage nalaze samo 300 kilometara od Budimpešte ostavljala gorak okus u ustima Vrhovnog zapovjedništva, Borojević je svojim izjavama vješto umirivao javnost. Tako u izjavi ratnomu dopisniku „Pester Lloyd“ hvali borbeni stav svojih vojnika i ističe njihovu čvrstu vjeru u pobjedu te nadodaje: „Ponosim me čuvstvom nadahnjuje što već nekoliko mjeseci stojim na granicama Ugarske, a usred vrljih četa koje se bez razlike narodnosti natječu u svim vojnim vrlinama, u hrabrosti i nepokolebivomu pouzdanju u pobjedu. Udružile su se pod neprijateljskom vatrom.“²⁵

U izjavi koju je tijekom prve polovice veljače dao ratnom izvjestitelju „Berliner Tageblatta“ Borojević strateški položaju na Karpatskoj bojišnici ocjenjuje dobrim napominjući da još uvijek postoje manji pomaci na obje strane, ali da je svaka takva akcija od manjeg značaja te zaključuje: „Mi smo, uostalom, sada potisnuli Ruse na čitavoj bojišnici u Karpatima preko ugarske granice, osim kod Duklanskog klanca. I tu je bilo ono vječito amo tamo, te se možda u ovome času odlučuje može li se neprijatelj uzdržati na tome zadnjem mjestu ugarskoga tla.“ Na pitanje: „Trebali li se bojati nove provale Rusa u Ugarsku?“ Borojević poručuje: „Ugarska može biti sasvim mirna jer nema ni najmanjega razloga bojazni. Držim isključenim da će Ugarska biti još jednom ugrožena. Da Rusima još jednom uspije gdje god provaliti, ionako ne bi ništa našli no nekoliko jadnih razorenih sela, iz kojih ne bi mogli ništa odnijeti. Pogranični predjeli već su sami po sebi siromašni, a bojište je sada prava pustoš. No Rusi ne bi ni iz strateških razloga imali nikakva povoda da provale u Ugarsku, jer bi time svoju liniju samo još jače oslabili. Troškove ove bitke mora nažalost Galicija platiti.“²⁶

Borojevićeva popularnost u javnosti dosegla je tu mjeru da ga mađarski list „Pesti Naplo“ naziva „Austrijskim Hindenburgom u Karpatima“. Sličnost između ova dva vojskovođe bila je više no očita jer je Hindenburg od početka rata postao simbolom njemačkih pobjeda nad Rusima na Sjeveru, upravo onako kako je i Borojević bio simbolom nepobjedivoga branitelja Ugarske na južnom dijelu bojišta. Pišući o Borojevićevim uspjesima izvjestitelj „Pesti Naplo“ navodi: „Središte svih događanja koja se tiču karpatskih postrojbi je general Borojević. On je najpopularniji vođa naših snaga. Iz svoga stožera šalje sve zapovijedi i vodi sudbine tisuća ljudi. O Borojevićevoj popularnosti među mjesnim stanovništvom piše: Ako u mjesto dođe kakav

²⁵ General Borojević o ratnom položaju, Jutarnji list, br. 1028, Zagreb, 9. veljače 1915., 1.

²⁶ General pješačstva pl. Borojević o bojama u Karpatima, Jutarnji list, br. 1035, Zagreb, 16. veljače 1915., 6.

minister, visoki časnik ili koji diplomat, stanovništvo na njih ni ne obrati pažnju, ali ako se pokaže Borojević, stanovništvo se nekako uznemiri, svi su njime oduševljeni i svatko obožava toga izvrsnog generala koji je prema svakome prijazan i ljubazan. Svi imaju potpuno povjerenje i vjeru u njega, kada se pokaže, nastane u stanovništvu neko posebno očekivanje.“²⁷

Bečki list za kulturu i umjetnost „Der Humorist“ prisjeća čitateljstvo na proročanske Borojevićeve riječi: „Sada oni protiv nas stoje u omjeru 3:1, uskoro će biti 2:1, ali kada taj omjer dođe na 1:1, tada će doći vrijeme naše velike pobjede“ te pojašnjava: „To je bilo u početku, a sada dolazi na vidjelo da je bio u pravu.“ U nastavku teksta zaključuje: „Njegovi vojnici dijele njegov ponos jer znaju da imaju vođu koji je s njima ujedinjen u čeličnoj volji za pobjedom. No također su svjesni da će on svojom genijalnom intuicijom i hladnom mirnoćom u izdavanju zapovijedi znati tu volju provesti u djelo. On je već učinio velike stvari i zato je njegovo ime danas postalo jednim od najponosnijih imena austrougarske vojske.“²⁸

Nade u oslobođanje Przemysla ugasle su 22. ožujka 1915. kada je posada tvrđave bila primora predati se zbog pomanjkanja hrane. Kako bi umirio javnost Borojević dva dana nakon predaje Przemysla, 24. ožujka 1915., ratnomu dopisniku „Pesti hirlapa“ daje izjavu u kojoj javnosti poručuje da se uzda u konačnu pobjedu navodeći da se rat vodi na bojištu dugom 800 kilometara te da ratna sreća naginje malo na jednu, malo na drugu stranu te traži od javnosti da dijeli vjeru u pobjedu koju imaju njegovi vojnici. U tom smislu dalje izjavljuje: „Raspoloženje javnosti tim je važnije, što snažno upliva na moralnu snagu naših četa. Među našim vojnicima vlada, hvala Bogu, neprestano raspoloženje najdubljega pouzdanja, o čemu se svatko tko dođe na bojište može uvjeriti. Naš ljudski materijal ne može biti sjajniji: on je žilav, ustrajan i pun oduševljenja u svome čvrstom vjerovanju da će bojna sreća konačno biti na našoj strani. Javnost mora s ovim raspoloženjem usporedno stupati, jer time čini izvanrednu uslugu vojsci, koja iz korijenja naroda crpi osvježujuće sokove. U Karpatima se sada vrijeme popravilo te se možemo s pravom nadati da će se naše operacije, kada minu terenske poteškoće, nesmetano i uspješno nastaviti. To, eto, poručujem javnosti!“²⁹

Borojevićeva poruka javnosti doživjela je svoje ispunjenje već u svibnju 1915. kada je došlo do proboja ruskih snaga na crti Gorlice – Tarnova s ciljem napada na ruske veze iza karpatske bojišnice. Na području proboja nalazila se Borojevića 3. vojska, koja je, iako desetkovana karpatskom zimom i ruskim navalama, i dalje Rusima čvrsto blokirala prilaz jugu. Ponukan uspjehom operacije kod Gorlica Borojevićevih riječi prisjetio se bečki „Neuigkeits Welt Blatt“ te ih popratio komentarom: „Ljepši i prikladniji predgovor, nakon tri četvrtine godine dugoga ratovanja i proboja velikoga Ruskog bojišta u Zapadnoj Galiciji, jedva da se može i zamisliti od navedenih ohrabrujućih riječi slavnoga vojskovođe.“³⁰ Nakon proboja Njemačke i austrougarske snage imale su zadatak što bržega i silovitijega prodora u smjeru istoka, duž karpatskoga sljemena, odakle su trebali proširiti bojišnicu prema zapadu. U tom smislu mađarski „Az Est“ navodi: „Karpatsku vojsku koja stoji pod zapovjedništvom generala Borojevića ovih dana zapala je zanimljiva uloga. U ovoj velikoj akciji Borojevića je zapala uloga progonitelja, koji goni pred sobom kroz planine i gudure neprijateljske snage u povlačenju.“³¹ Za zasluge u ovoj bitci Borojević je odlikovan Vojnim križem 1. reda za vojne zasluge s ratnom dekoracijom.³² Porazom Rusa Borojević je postao ikona proročke nepogrešivosti, tisak ga je slavio, a ugled koji je uživao u javnosti postao je nepovrediv. Nizala su se i odlikovanja pa tako 10. lipnja 1915. dobiva Zvijezdu za zasluge Crvenoga križa s ratnom

²⁷ Austrijski Hindenburg v Karpatih, Štajerc, br. 13, Ptuj, 23. ožujka 1915., 3.

²⁸ G. d. I. Svetozar Borojević v. Bojna, Der Humorist, br. 7, Beč, 1. ožujka 1915., 2.

²⁹ General Borojević o bojevima na sjeveru, Jutarnji list, br. 1074, Zagreb, 27. ožujka 1915., 2.

³⁰ Der große Maisieg der Verbündeten in West-Galizien, Neuigkeits Welt Blatt, Beč, 6. svibnja 1915., 2.

³¹ Vijest prenosi Grazer Tagblatt. Der russische Zusammenbruch, Grazer Tagblatt, br. 126, Graz, 7. svibnja 1915., 1.

³² Ratna odlikovanja, Jutarnji list, br. 1130, Zagreb, 22. svibnja 1915., 4.

dekoracijom,³³ nedugo potom odlikovan je i Srebrnim križem za zasluge s krunom na vrpci medalje hrabrosti,³⁴ a Željezni križ 2. razreda³⁵ mu u ime njemačkoga cara Wilima II. dodjeljuje car Franjo Josip.³⁶

6. ODLAZAK NA TALIJANSKO BOJIŠTE

Ulazak Italije u rat označio kraj Borojevićeva sudjelovanja na Ruskoj bojišnici. Dana 27. svibnja 1915. Borojević je imenovan zapovjednikom 5. vojske i premješten na Talijansko bojište na kojem će dočekati kraj rata. Ali Borojevićevi uspjesi na Ruskom bojištu ostati će duboko utisnuti u svijest svih naroda Austro-Ugarske pa će svaki daljnji uzmak Rusa prisjećati javnost na Borojevićeve riječi o poravnavanju omjera snaga. Tako „Jutarnji list“ na naslovnici od 26. lipnja 1915. piše da se „ispunilo ono što je general Borojević davno preorekao: da će naša hrabrost, naša ustrajnost, a prije svega naša inteligencija, izravnati sve numeričke razlike među nama i našim tada toliko pretežnim neprijateljem“.³⁷

Preuzimanjem zapovjedništva nad vojskom na bojišnici prema Italiji pred Borojevićem je stajao težak zadatak u kojem je jedna vojska kojoj je on stajao na čeku morala zaustaviti cijelu vojnu silu Italije i držati je prikovanu za svoje položaje dok god se ne riješi situacija na Ruskom bojištu. Prva vijest o imenovanju generala Borojevića zapovjednikom snaga na Soči austrijski tisak prenio je od ugarskoga tiska i to gotovo dva mjeseca nakon imenovanja Borojevića zapovjednikom 5. vojske.³⁸ Borojevićeva popularnost među vojskom i u javnosti nastavila je rasti svakom pobjedom nad Talijanima. Pobjede su se nizale jedna za drugom. O Borojevićeve linije obrane na rijeci Soči polomilo se čak 11 talijanskih ofenziva. Talijanske snage bile se nemoćne pred braniteljima Soče. Kako su Rusi 1914./1915. ostali nemoćni u pokušaju proboja prema Budimpešti, isto tako su Talijani ostali uskraćeni u želji z probojem u pravcu Ljubljane i Zagreba. Borojevićev vojni genij zadržavati će cjelokupnu talijansku vojnu silu pune četiri godine na liniji obrane koju je sam izabrao. U konačnici će se talijanske snage razbiti u 12. Sočanskoj bitci, a proboj Borojevićevih snaga kod Kobarida (24. listopada 1917.) uzrokovati će potpuni kolaps talijanske vojske i premjestiti borbene linije u dubinu talijanskog teritorija, na rijeku Piave. Borojevićevi uspjesi bili su okrunjeni promaknućem u čin feldmaršala 1. veljače 1918., čime je postao jedini Slavenom nositeljem ovog najvišeg čina austrougarske vojske.³⁹

7. ZAKLJUČAK

Stota obljetnica Prvoga svjetskoga rata potakla je interes za historiografskom valorizacijom uloge feldmaršala Svetozara Borojevića u do tada najvećem svjetskom sukobu. Vojni genij

³³ Für Verdienste um die militärische Sanitätspflege, Deutsches Volksblatt, br. 9496, Beč, 11. lipnja 1915., 2.

³⁴ Amtlicher Teil, Wiener Zeitung, br. 141, Beč, 20. lipnja 1915., 5.

³⁵ Pravilo kod dodjeljivanja Željeznoga križa bilo je da, bez obzira na čin i zasluge, nositelj križa 1. razreda mora već biti odlikovan križem 2. razreda.

³⁶ Aus dem Militär Verordnungsblatt, Innsbrucker Nachrichten, br. 311, Innsbruck, 23. lipnja 1915., 7.

³⁷ Poraženi neiscrpivi rezervoar, Jutarnji list, br. 1161, Zagreb, 21. lipnja 1915., 1.

³⁸ Das Oberkommando an der Isonzofront, Innsbrucker Nachrichten, br. 368, Innsbruck, 24. srpnja 1915., 2.

³⁹ Tatić Danijel (2017): Prvi svjetski rat – Talijansko bojište, Despot infinitus, Zagreb.

jedinog austrougarskog feldmaršala slavenske krvi došao je do svog izražaja već tijekom prvih sukoba s Rusima, kada postrojbe pod njegovim zapovjedništvom u galicijskim dolinama i na Karpatima uspješno brane Ugarsku od ruske prijetnje. U tom periodu 1914./1915. Borojević u Ugarskoj doživljava veliku slavu, a ugarski tisak ga predstavlja kao branitelja Ugarske u kojem Mađari gledaju kao u Boga. Ulaskom Italije u rat na strani sila Antante, Borojević preuzima bojište na rijeci Soči gdje zadaje glavobolje talijanskoj vojnom i političkom vrhu do samog kraja rata. Cjelokupna vojna sila Italije ne uspijeva u čak 11 ofenziva probiti linije Borojevićeve obrane. Paralelno s talijanskim neuspjesima na bojištu raste Borojevićev ugled i slava, a on sam ostaje u historiografiji upamćen upravo po uspjesima na Sočanskoj bojišnici. „Lav sa Soče“, kako je primjereno Borojevića kitio ondašnji tisak ostati će utisnut u historiografsku memoriju, premda ukupan Borojevićev angažman u Prvom svjetskom ratu puno bolje karakterizira natpis koji i danas stoji na njegovom grobu u arkadama bečkog groblja: „Dem Verteidiger der Karpathen und des Isonzo“ (Branitelju Karpata i Soče). Iako se na prvi pogled može pretpostaviti da je fanatički otpor koji su pružale Borojevićeve snage na Soči u toj mjeri zasjenio njegovu ulogu u obrani Ugarske da je ona u historiografiji i svijesti naroda Austro-Ugarske Monarhije nakon njezina raspada ostala nepravedno zapostavljena, prave razloge zapravo moramo potražiti u poratnim događanjima.

Raspadom austrougarskog konglomerata narodnosti na nacionalne države, Borojević preko noći od toliko slavljelog heroja postaje persona non grata. Razlozi ovom saltu mortale u percepciji Borojevića u novonastalim državama počivaju upravo u slavi koju je stekao u ratu. Neosporno je da je ugled koji je Borojević tijekom rata stekao u Hrvatskom narodu bio prevući krumpir u rukama novonastale južnoslavenske države, čije vlasti ga nastoje prikazati etničkim Srbinom ne bi li tako otupile njegov utjecaj kod Hrvata koji nisu bili naklonjeni ulasku Hrvatske u državnu zajednicu s dojučerašnjim neprijateljem Srbijom. Mađarska raskomadana Trianonskim ugovorom svim silama nastoji zadržati nacionalni ponos, a Borojevićev lik u novonastalim uvjetima predstavljao je reminiscenciju na bivšu državu pa se kao takav nije uklapao u taj proces. Posljednje utočište nudi mu Austrija u kojoj trpi žestoke medijske napade socijalistički orijentiranog dijela tiska. Ukratko možemo sumirati da je Borojevićev lik nadnacionalnog junaka postao preteškim utegom procesu stvaranja nacionalnih država teško pogođenima mirovnim diktatom pobjednika.

LITERATURA/REFERENCES

ARMINIUS, (1933): From Serajevo to the Rhine, Generals of the Great War, Hutchinson & CO. Publishers LTD, . London.

BAUER Ernest (1985): Der Löwe von Isonzo, Feldmarschall Svetozar Borojević de Bojna, Verlag Stiria, Graz.

BOROJEVIĆ SVETOZAR (1887): Durch Bosnien. Illustrierter Führer auf der K.K. Bosna Bahn und der bosnisch-hercegovinischen Staatsbahn Doboj-Siminhan, K. K. Bosna-Bahn, Beč.

Borojević Svetozar (1923): O ratu protiv Italije, Delniška tiskara, Ljubljana.

BROUCEK Peter (1980): Ein General in Zwielficht. Die Erinnerungen Edmund Gleises von Horstenau, Vol. 1., Herman Böhlhaus Nachf., Beč-Köln-Graz.

GLAISE-HORSTENAU Edmund (1930–39): Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914–1918. Band I, Bailagen I. Verlag der Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, Wien.

GLAISE-HORSTENAU Edmund (1930–39): Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914–1918., Vom Kriegsausbruch bis zum Ausgang der Schlacht bei Limanowa-Lepanów; 1. Das Kriegsjahr 1914., Verlag der Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, Wien.

GLAISE-HORSTENAU Edmund (1930-39): Österreich-Ungarnsletz-terKrieg 1914. – 1918., Band VII, Verlagder Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, Wien.

HRVATSKA ENCIKLOPEDIJA, SV. III., Naklada hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1942.

HRVATSKA ENCIKLOPEDIJA, SV. II., Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2000.

HRVATSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON, SV. II., Jugoslavenski leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1989.

KRIZMAN Božidar (1989): Hrvatska u Prvom svjetskom ratu, hrvatsko-srpski politički odnosi, Globus, Zagreb.

MANDIĆ Mihovil (1910): Okupacija Bosne i Hercegovine 1878., Matica Hrvatska, Zagreb. Militär-Schematismus des österreichischen Keiserthumes für 1867., Beč, 1867.

PAVIČIĆ Slavko (1943): Hrvatska vojna i ratna povijest i Prvi svjetski rat, Hrvatska knjiga, Zagreb.

PAVIČIĆ Slavko (1944): Jugozapadno (Talijansko ratište) u Prvom svjetskom ratu, vlastita naklada, Zagreb.

PREMUŽIĆ (1917): Vojskovođa Borojević: spomenspisp u slavu, kad se 28. X. 1917. postavlja spomenploča na očinski dom njegov u Mečenćanima, Tiskara i litografija C.Albrechta.

PRINC LUDWIG WINDISCHGRAETZ (1921): My Memoirs, Houghton Mifflin Co., Boston.

TATIĆ Danilej (2017): Prvi svjetski rat – Talijansko bojište, Despot infinitus, Zagreb.

TATIĆ Danilej (2019): Feldmaršal Svetozar Borojević – životopis prešućenoga velikana, Despot Infinitus, Zagreb

THÜRHEIM ANDREAS (1880): Gedenkblätter aus der Kriegsgeschichte der k. k. Oesterreichischen Armee, Vol. 1., Beč i Cieszyn.

TOMAC Petar (1973): Prvi svetski rat 1914. – 1918., Vojnoizdavački zavod, Beograd.

ZELENIKA, Milan (1962): Prvi svetski rat 1914, Vojno delo, Beograd.